

Adatok az orvostörténelem egyetemi oktatásához Európában és hazánkban

Details of the education of History of Medicine at University in Europe and in our Country

Prof. Dr. Kapronczay Károly
k.kapronczay@freemail.hu

Initially submitted March 10, 2014; accepted for publication April 15, 2014

Abstract:

Az egyetemes orvostörténeti feldolgozások java része nem szentel kellő figyelmet Európa néhány régiójának, legfeljebb vázlatos képet adnak a Baltikum, Lengyelország, Oroszország, még kevésbé a Balkán és a délszláv népek orvosi múltjáról. Nem találunk elfogadható magyarázatot erre, legfeljebb az említett területek történelmére hivatkozhatunk, hiszen többségük nagyhatalmak részeként, befolyása alatt létezett századokon át. A szóban forgó régiók kulturális értékei, a műveltség gazdagsága az itt élő lakosság sokszínű nemzetiségi, vallási összetételével is magyarázható. A szellemi hagyományok őrzése és tisztelete mellett a szomszédos népek tudásának, tapasztalatainak átvétele, befogadása az orvoslás fejlődését is nagyban befolyásolta. Az orvosképzés megszervezése, az egészségügy intézményrendszerének, törvényi szabályozásának megalkotása a nagy múltú európai egyetemeket végzett hazai tudósoknak, sőt nem ritkán a külfönből áttelepedett neves egyéniségeknek is köszönhető, mindamelllett a sajátos helyi vonások, irányzatok is megfigyelhetők.

Keywords: education of History of Medicine, Europe, Hungary

Kulcsszavak: orvostörténeti oktatás, Európában, Magyarországon

Az orvostörténelem egyetemi oktatásának kezdete

A 18. század végétől kialakultak az orvostörténelem oktatásának egyetemi központjai. Az orvostörténelmet – rendkívüli tárgyként - elsőnek Franciaországban, a párizsi egyetemen vezették be /1795/, amire az itáliai és a német területeken csak a 19. század első felében került sor /Firenze 1806, Nápoly 1814, Padova 1815, Pisa 1841, stb./, de ez nem jelentette még az orvostörténeti tanszékek megszervezését. A nyugat-európai egyetemeken kívül Moszkvában 1826-ban, Bécsben 1850-ben, Pesten 1836-ban iktatták be az orvostörténelmet - rendkívüli tárgyként - az egyetemi tanrendbe. A krakkói egyetemen már 1809-ben megszervezték a kötelező tárgyként előadott orvostörténelem egyetemi tanszéket az anatómiai intézetben belül. A nemzeti függetlenség elvesztése után Krakkóba összpontosult a lengyel függetlenségi

mozgalom, amelynek szellemi központja az egyetem lett. Ez a sajátos helyzet ösztönzőleg hatott a nemzeti és az egyetemes orvostörténelem művelésére.¹

A 19. század orvostörténeti kutatásai már a nemzeti vonatkozások feltárására összpontosított.. Sorra születtek – főleg a század utolsó harmadában – azok a szintézisre törekvő feldolgozások, amelyek az általános vonatkozások feldolgozása mellett jelentős helyet biztosított nemzeti orvostörténelemre is.² Sajnos sok helyen az orvostörténelem oktatása erősen kötődött egy-egy kiemelkedő előadóhoz például Breslauban Haeserhez, Berlinben Hirschhez, akiknek halála után vagy megszűnt az orvostörténelem előadása, vagy más formában folytatódott: például kötelezőből rendkívülivé tantárgy lett. Ebből jelentett kiutat a magántanári rendszer bevezetése - például a pesti egyetemen -, így az orvostörténelem a szabadon választott tárgyak közé került.

Az itáliai egyetemek orvostörténeti oktatása

Az itáliai egyetemeken az orvostörténelem oktatása kötődött az egyes egyetemek hagyományaihoz. Itália abban a kiváltságos helyzetben volt, hogy itt működött Európa legnagyobb múlttal rendelkező egyetemei, aránylag csekély távolságra egymástól. Jellemző, hogy az itáliai orvosi karokon szinte egyidőben alakulnak ki az orvostörténeti könyvtárak, múzeumi gyűjtemények, amelyek szorosan kötődtek az adott egyetem orvostörténeti hagyományaihoz. Az olasz egység megteremtése után egyetlen egyetem sem szűnt meg, a helyi hagyományok őrzője is lett. Az olasz orvostörténeti kutatások megalapozói, Salvatore Renzi /1800-1872/, Francesco Puccinotti de Urbino /1794-1872/, Alfonso Corradi /1833-1892/, valamint több más kutató: elsősorban az ó- és középkor medicinájának forrásait tárták fel, áttekintő szintézisek írtak. Az itáliai orvostörténeti kutatás központja Nápoly, Firenze és Róma orvosi karai lettek. Az első itáliai orvostörténeti tanszék 1806-ban Firenzében alakult meg, az orvostörténeti oktatás első tanára Giovanni Bertini /1806-1814/, aki rendkívüli tárgyként adta elő a medicina történetét, bár inkább az egyetem orvostörténetének alakulását követte nyomon. Utóda Antonio Miglietta, az élettan professzora volt. Tisztségében Domenico Barduzzi /1823-ig/, később Carlo Pigli /1772-1845/ követte, bár az utóbbi 1841-ben Pisaban szervezte meg az ottani orvostörténeti intézetet. Pigli távozása után – majd húsz esztendőn át – Francesco Puccinotti vezette az orvostörténeti intézetet, adta elő kötelező tárgyként az orvostörténelmet, miközben a belgyógyászat kinevezett tanára is volt.

1814-ben Nápolyban és 1815-ben Pisaban bevezették rendkívüli tantárgyként az orvostörténelmet, bár kötelezővé mindkét helyen 1840-es évek elején lett, miután Nápolyba Salvatore Renzit /1840-1870/, Pisaba pedig Francesco Puccinotti /1845-1860/ nevezték ki az orvostörténelem tanszékvezető professzorává, egyben megszervezték az orvostörténelem tanszék mellett az intézeti jellegű könyvtári-múzeumi gyűjteményt.

Az itáliai orvostörténelem oktatásának módszertanára nagy hatással lett Carlo Vittorio Daremberg /1817-1872/ és Emilé Littré /1801-1881/ alapvetésnek számító munkái, amelyek nemcsak az orvostörténelem szintézisei voltak, de didaktikai szempontból is megalapozták az egyetemi oktatást. Ahogy a német nyelvterületen lényeges szerepet jelentett Kurt Sprengel és

¹ Györy Tibor: Az orvostörténelem tanítása külföldön és hazánkban. /klny./ Orvostörténelem, 1935. I. évf. 348-353. pp.

² Kapronczay K.: Az orvostörténelem Magyarországon. Orv. Hetil., 1977. 11. sz. 1293-1296. pp., Szállási Árpád: Linzbauer Ferenc. Orv. Hetil., 1977. 5. sz. 579-581. pp. Szállási Árpád: Egy vidéki orvostörténész a múlt században. Orv. Hetil., 1976. 44. sz. 306-312. pp.

Karl Heckert feldolgozásai, úgy a francia-olasz nyelvterületen Daremberg és Littré határozta meg az orvostörténet egyetemi oktatását. Csak jellemző adatként említjük, hogy Daremberg tanítványai szervezték meg a spanyolországi Valenciában /1841, Juan Chincilla/, Madridban /1842-ben Antonio Hernandez Morajon/, aki tanszékét 1872-ig vezette, helyét Garcia del Realnak /+1821/ adta át. 1850-ben Lisabonban Massimiliano Lemos megalapította az orvosi karon az orvostörténeti tanszékét, amit követett a combriai egyetem is: előbb a magántanári rendszerben/1861/, 1881-től kötelező tantárgyként kinevezett egyetemi tanárral. A portugál egyetemeken az orvostörténelem vizsgaköteles tárgyként szerepelt. Valójában ez a spanyol-portugál orvostörténeti iskola „exportálódott” Dél-Amerika egyetemeire: Hermilio Valdizsan Limában szervezte meg az orvostörténeti tanszékét 1871-ben, amit követettek az argentin, a brazil, a venezuelai és chilei egyetemek.

Az olasz egység megteremtése az olasz oktatási minisztérium / 1870 / elrendelte az olasz orvosi karokon az orvostörténeti tanszékek megszervezését, és a tárgy kötelező bevezetését. Ekkor szervezték meg Modenában, Palermóban, Siennában és Torinóban is az orvostörténeti tanszékeket, bár Milanóban erre csak 1923-ban kerülhetett sor. Félévenként 16 alkalommal adtak elő, míg az orvostörténelemből doktori értekezésre jelentkezők számára egy féléven át összesen 7 alkalommal szemináriumot is szerveztek. Ez azonos volt a francia egyetemi rendszerrel, amely elveket 1922-ban a Kolozsváron szervezett román Ferdinánd király Egyetem orvostörténeti intézetében is érvényesítettek. Itt a francia Julius Guiart, a lyoni egyetem orvostörténeti professzorát nevezték ki tanszékvezető professzorrá. A két féléves vizsgaköteles tárgy mellé még a doktorképzést szolgáló orvostörténeti szemináriumot is szerveztek.

Orvostörténeti képzés a francia és már európai egyetemeken.

Az orvostörténelem oktatása valójában francia egyetemekről terjedt át Európa orvosi karaira. 1795-ben az akkori Oktatásügyi Minisztérium elrendeli az orvostörténelem beiktatását és kötelező előadását a francia orvosképzésbe, viszont a polgár- majd a napóleoni háborúk „forgatagában” erre nem került sor. 1819-ben a Sorbonon engedélyezték az orvostörténelemnek magántanár által történő előadását, amely folyamatossá vált, bár az orvostörténelem tanszékét csak 1871-ben szervezték át intézetté. Talán a tudománytörténet egyik furcsasága, hogy az orvostörténelem szakszerű kutatása és feldolgozása a svájci francia Leclerc tevékenységével indult meg, a 19. század nagy francia orvostörténész nemzedéke /Daremberg Littré és mások/ munkássága ösztönző hatással lettek az európai orvostörténeti iskolák kiformalódására, az egyetemi oktatás megszervezésére. A dijoni /1835/, a montpellier-i /1839/, a lyoni /1842/ orvostörténeti tanszékek megszervezése még nem tette kötelezővé az orvostörténelem oktatását, de kiformalódott, azaz oktatás rend /két féléven át 16-16 előadás, külön kurzus az orvostörténelemből disszertációt íróknak, valamint speciálkollégiumok szervezése/. Általában Nyugat Európában a 19. század derekán Daremberg-féle módszer vált általánossá, őt tekintették „mintának” a németalföldi, belgiumi, angliai orvostörténeti oktatás megszervezésénél. Nem véletlen az sem, hogy a nemzetközi orvostörténeti társaságnak, mint nemzetek feletti szervezetnek az életre hívása is éppen a francia orvos történészekről indult ki.

A nyugat-európai egyetemeken – az angol, a németalföldi nyelvterületeken – a „francia mintát” követve formálódott ki az orvostörténelem kutatása és oktatása. A holland és a belgiumi egyetemeken is lelkes – gyakran más tárgyat oktató – orvosoknak köszönhető az orvostörténeti témájú előadások meghirdetése, illetve saját tárgyak előadása közben kerestek alkalmat orvostörténeti témák megvilágítására. Ezen irányzat jeles képviselője volt F. Z.

Ermerins /1808-1871/ - a bécsi Theodor Puschmann holland tanítványa -, aki „Geschiedenis van den Geneeskunde en van hare beoffnaren in Nederland”, majd az ókori mesterek /Hippokratész, Soranus, Galenosz, stb. / feldolgozásaival megteremtette a tudományos holland orvostörténetírást.³ Nyomdokain járt Jelle Banga /1786-1877/, aki az amszterdami egyetem orvostörténeti ritkaságait sorozatban adta ki facsimile kiadásban, valamint könyvsorozatban publikálta a jeles holland orvosok munkáit.

Az 1880-as években az amszterdami és a leydeni egyetemeken olyan reformokat hajtottak végre, amelyek életre hívták az egyetemtörténeti intézeteket. Az egységes, karok közötti intézeten belül gondoskodtak minden tudományág, így az orvos- és gyógyszerésztörténet oktatásáról. Az intézeti kereteken belül működő orvostörténeti tanszék élére 1904-ben E. C. van Leersumot /1862-1938/, a farmakognosia professzorát nevezték ki, aki 1913-ban megalapította a Holland Orvos- és Természetvizsgálók Társaságot. Jelentős szerepe lett az egyetemről független Orvostörténeti Intézet megszervezésében is.

Az angol-szász területen a németalföldi fejlődéshez hasonlóan alakult az orvostörténeti kutatás és oktatás ügye. A jeles angol orvosok és természettudósok munkáiban – például William Harveynál is – gazdag orvostörténeti magyarázó vagy bizonyító anyag található, ami bizonyítja a cambridgei, az oxfordi és a londoni egyetemen folyt orvoscépzésben az orvosi múlt iránti érdeklődést. Az angol orvoscépzés egyik sajátossága volt a külföldi szakmunkák angol nyelvre történt lefordítása, így több orvostörténeti munkát is kiadtak. Még szó sem volt szervezett egyetemi orvostörténeti oktatás megszervezéséről, de a jól felkészült autodidakta orvostörténészek összefoglaló feldolgozásokat jelentettek meg az orvosi filozófiáról, az orvosi gyakorlat alakulásáról, kiadták az alapvető bibliográfiákat, biográfiákat, majd az Angliára jellemző klubrendszerben megjelent az orvostörténelem, ahol előadások hangzottak el a medicina múltjáról, ilyen témájú írások jelennek meg szakfolyóiratokban.

Az angliai oktatási rendszerről egészen kiváló leírást adott 1805-ben kiadott könyvében Joseph Frank⁴, a bécsi egyetem anatómia professzora, aki részletesen felvázolta az angol egyetemek /London, Oxford, Cambridge, Edinburgh, Glasgow/ egyetemi rendszereit, karait, intézeteit, az oktatott tantárgyak előadó tanárait. Frank nyomon követte az angol egyetemi oktatási rendszerváltozást, így a természetrajz önálló diszciplínává válását. Az egyetemi orvoscépzésben a természettudományt már orvosi szemszögből is értelmezni kellett, így elkülönülve jelenik meg a botanika, az állattan, a fizika és a kémia, önálló lesz a historia naturalis /Naturgeschichte/, amely a biológiai ismeretek előtérbe helyezésével vizsgálja az élő világ alakulását. Ez utóbbi sorába tartoztak az orvostörténeti ismeretek is, amelyek magyarázatul szolgálhattak több természettudományi tárgy problémáinak megismerésére. Ez az oktatási forma került előtérbe az angol orvoscépzésében is. Itt kell említeni, hogy a 19. század elején, a moszkvai egyetemen ez az angol irányzat tanszéket kapott, amelyen előadták az orvostörténelmet, amely 1826-ban önálló tanszéket kapott..

Joseph Frank külön szól az egyetemi klinikákon folyó gyakorlati oktatásról: az előadó tanár nemcsak az egyes betegségek kórtörténetét részletezte, hanem arról is szólt, mit tudtak erről az ó- és középkorban, milyen módon kezelték.. Frank követendő példának tartotta az előbbi

³ Lodewijk Carel Palm: Entwicklung der Geschichte der Medizin in den Niederlanden. In Die Entwicklung des medizinhistorischen Unterrichts. Halle-Wittenberg, Martin Luther-Universität. Wissenschaftliche Beiträge, 1982/6 /E43%/. 1982.147-153 p.

⁴ Frank, Joseph: Reise nach Paris, London und einem grossen Theile des übrigen Englands und Schottlands in Beziehung auf Spitaler, Versorgungshäuser, übrige Armen-, Institute, Medizinische Lehranstalten und Gefängnisse. Wien, Cameralischen Buchhandlung, 1805-

gyakorlatot, mint azt, hogy az orvostörténet egy-egy jeles orvos életrajzának, munkásságának részletezése legyen. Talán ennek volt köszönhető, hogy Angliában sokan foglalkoztak orvostörténelemmel, egyetemről független társaságot, könyvkiadót is alapítottak, amely erősen „alapítványi függő” lett. Az angliai orvostörténeti kutatás jelentős anyagi háttérét az 1913-ban – Henry Salomon Wellcome /1853-1936/ - alapított „Wellcome Alapítvány” lett, amely jelentős orvostörténeti könyvtárat, múzeumot is létre hozott, támogatja az orvos- és gyógyszerészettörténeti kutatásokat.⁵

Az orvostörténelem oktatása a német egyetemeken

A 17/18. század nemcsak az orvosképzés megújításának korszaka, de a szerkezeti – a képzés időhatárok közé „szorítása”, a szigorlati rend átformálása - átalakításban az orvosi karokon megjelentek az orvosi múltat feltáró követelmények is. Ennek egyik formája az orvosi disszertáció, amelynek témája az adott egyetem orvosi karának múltja, jeles orvostanárok munkássága, ó- és középkori mesterek munkái. Ebben a szellemi áramlatban fontos szerepet játszott az 1694-ben újjászervezett és megnyílt hallei orvosi kar, ahol Friedrich Hoffmann /1660-1742/ és Georg Ernst Stahl /1659-1734/ ösztönzője lett a természettudomány múltja iránti érdeklődésnek, ezen belül lehetőséget kapott az orvostörténelem területe. Valóban sorra jelentek meg az orvosi karon a disszertációkban az orvostörténelem, sőt az ebben az időben kiadott orvostörténeti disszertációk szerzői valami módon kötődtek Halléhoz. Ebből a folyamatból vált orvostörténésszé Ernst Gottfried Baldinger /1783-1804/ aki Göttingenben lett az orvostörténelem megbízott tanára. Balingerről meg kell jegyeznünk, hogy elsősorban kutatási módszereivel, forráskiadványaival emelkedett ki, Friedrich Oslanderrel együtt valóságos kutató csoportot hoztak létre az orvostörténeti emlékek feltárására. Christian Gottlieb Ackermann /1756-1801/ előbb Halléban, később Altdorfban lett az orvostörténelem rendkívüli tanára. Christian Gottfried Gruner /1744-1815/ Jénában, August Friedrich Hecker /1763-1811/ Erfurtban és Johann Gottlieb Bernstein /1747-1835/ Jénában, Halléban és Berlinben adott ki orvostörténeti munkákat, tartott orvostörténeti előadásokat.

Halléban jelent meg az az oktatási „forma”, hogy az orvostörténelmet rendszeresen előadó tanára egy másik szakterület professzora is volt, csak saját szaktárgyának előadásai közé „beiktatta” a medicina múltját is. Ilyen orvostörténeti előadó volt Johann Peter Eberhard /1727-1779/ és Peter Immanuel Hartmann /1727-1791/ Halléban. Itt működött Kurt Sprengel /1766-1833/ az első ötkötetes orvostörténeti alapvetés szerzője, aki egyben az egyetemi botanikus kert igazgatója és a botanika professzora volt, de rendkívüli tanárként /1801/ az orvostörténelem előadója is lett.

Kurt Sprengel a pragmatikus orvostörténeti adatfeltárás megalapozójaként irányt adott a német orvostörténeti kutatásnak, a kutatási metodika és a didaktikai elvek összekapcsolásával pedig stílust adott orvostörténelem egyetemi oktatásnak. Sprengel meghatározó szerepét mi sem jellemez jobban, hogy a 19. század első harmadától formálódó egyetemi orvostörténeti oktatás minden tervezetében – a felhasználásra ajánlott irodalom és az alkalmazott módszerek között - az első helyen Sprengel munkái álltak. Sprengel hatása mutatható ki szakirodalmi és oktató munkájában Johann Ludwig Choulantnál /1791-1861/ Drezdában, Johann Lucas Schönleinnél /1793-1864/ Zürichben és Carl Friedrich Heusingernél Würzburgban, akik az adott egyetemeken az orvostörténelem első rendkívüli professzorai voltak. Halléban Sprengel

⁵ Paul Juliian Weindling: Die Entwicklung der Geschichte der Medizin in Grossbritannien. In: Die Entwicklung des medizinhistorischen Unterrichts. Halle-Wittenberg, Martin Luther-Universität. Wissenschaftliche Beiträge 1982/6. /E 43/172-177 p.

utódja Ludwig Hermann Friedlander /1790-1851/ és Julius Rosenbaum /1807-1874/ lettek, egymást követték az orvostörténeti tanszék élén. Berlinben 1810/1811. tanévben nevezték ki az orvostörténelem magántanárává Gottfried Christian Reichet, majd 1825-ben már rendes professzornak Justus Friedrich Karl Heckert /1795-1850/, Sprengel mellett a másik nagy hatású orvostörténeti kutatót és több alapvetésnek számító munka szerzőjét. Hecker az orvostörténelem témakörét kibővítette az orvosi filozófiával, az etikával és a medicina társadalomtudományi vonatkozásaival.

A 20. század elejének meghatározó tendenciája lett, hogy az egyetemi orvostörténeti intézetekbe /Halle, Berlin, Würzburg, Göttingen, Heidelberg/ bevonták az egyes orvosi szakterületek /anatómia, sebészet, szülészet, stb./ kutatási témakörét, sőt a gyógyszerésztörténetnek is helyet adtak. Például Hallében működött Theodor Brugsch /1878-1963/ belgyógyászat történet, Rudolf Beneke /1851-1946/ az anatómia-, és Otto Gessner /1895-1967/ gyógyszerésztörténet nemzetközi hírű kutatója. A legnagyobb hatású orvostörténeti intézet 1906. április 1-én nyílt meg Lipcsében Karl Sudhoff /1853-1938/ vezetésével, amely az európai orvostörténeti kutatás központjává vált.⁶

Az orvostörténelem és a bécsi egyetem

A bécsi egyetem oktatási rendje sokban hasonlított a többi német egyetem oktatási szerkezetéhez, szelleméhez és gyorsan követte a változásokat. Ez vonatkozott az orvostörténelem valamilyen formában történő oktatására is, szinte egyidőben születnek Bécsben is orvostörténeti témájú orvos avatási értekezések. Nagyjából a témaválasztás is azonos volt, ókori nagy orvosok életművének, munkásságának, kéziratának feldolgozása, a középkori járványok, stb. Ahogy a magyar orvosképzésre jelentős hatással volt a Ratio Educationis felsőoktatást érintő rendelkezései, úgy a bécsi egyetem orvosképzését is a felvilágosult abszolutizmus oktatási szemléletének kívánalmi határozták meg. 1808-ban a bécsi Allgemeine Krankenhaus másod főorvosa, a svájci születésű Heinrich Ludwig von Attenhoffer /1785- 1838/ azzal a kéréssel fordult az egyetem orvosi karának dékánjához, hogy orvostörténeti előadásokat hirdethessen meg.⁷ /1816-ban Szent Pétervárra távozott, a hadsereg szerződött polgári orvosként működött./ 1809-ben úgy foglalkoztak kérelmével, hogy előadásaiban foglalkozzon az orvosi irodalom ismertetésével is. Két évvel később viszont Joseph Andreas von Stieft, udvari orvos és az orvos-sebészképzés kari igazgatója azzal a kérelemmel fordult az uralkodóhoz, engedélyezze Andreas Ignaz Wawruch /1782-1842/⁸ tanársegéd részére latin nyelven az Allgemeine Krankenhaus tanácsstermében az orvostörténelem és orvosi irodalom címmel előadássorozat megtartását. Az egyetem iratai között szerepelt a tanterv is, amely az ó- és középkori szerzők munkásságának és irodalmi tevékenységének bemutatása mellett a gyógyítás történetével is kíván foglalkozni. Tananyagához irodalmat is ajánlott, mégpedig Sprengelnek 1792-ben Hallében kiadott Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneikunde és Johann Peter Frank munkáit. Az iratok szerint az orvostörténelem első bécsi rendkívüli tanára Heinrich Attenhoffer volt /1808-1811/, de 1811-től már Andreas Ignaz Wawruch a kar rendkívüli tanára, míg a Katonaorvosi

⁶ Lásd. 4. sz. jegyzetet, Arina Völker közlését.

⁷ Lesky, Erna. i.m.

⁸ Wawruch, Andreas Ignaz /1782-1842/ előbb teológiát és jogtudományt hallgatott, 1812-ben orvostudományi karon orvosdoktori oklevelet szerzett, majd az Allgemeine. Krankenhaus patológiai osztályán tanársegéd, később Prágában az anatómia tanára. Visszatért Bécsbe és a seborvosi karon az anatómia és a kórbonctan professzora.

Akadémián Töltényi Szaniszló⁹ tartott az ókori orvostudományról előadásokat. Ebben az időben a kórbonctani előadások keretén belül Philipp Carl Hartmann foglalkozott anatómia és kórbonctan történetével. Hatására többen is írtak orvostörténelmi tárgyú munkákat, így Dietrich Georg Kieser /1779-1862/, illetve Heinrich Anton Stecker¹⁰ és Ernst Freuchtersleben orvostörténeti disszertációi emelkednek ki. Az orvostörténeti témák többsége a járványokkal, az akkori orvosi érdeklődés középpontjába került gyógymódok és gyógyító kultúrák kerültek. Az orvostörténeti témájú disszertációk többsége különböző klinikákhoz kötődtek, így joggal vetődött fel, hogy – elsősorban Ernst Wilhelm von Brücke kezdeményezésére – az orvosi karon belül orvostörténeti tanszéket kellene megszervezni. Ezzel a kérdéssel 1849. november 16.-án foglalkozott a kar tanulmányi igazgatója és egy évvel később, 1850. december 3-án már arról számoltak be, hogy a kar küldöttei megtekintették a berlini egyetem orvostörténeti tanszékét, tanulmányozták oktatási programjukat.¹¹ Ezután az orvosi kar gróf Leo Thun oktatásügyi miniszterhez fordult kérelemmel, hogy engedélyezze az orvostörténeti tanszék megszervezését és a tárgy oktatás előadására Franz Romeo Seligmann /1808-1892/ javasolták. Seligmann, nyugalomba vonulásáig, 1869-ig adta elő az orvostörténelmet rendkívüli tanárként, helyébe lépett Theodor Puschmann /1844-1899/, aki valóban képzett orvostörténész volt, Berlinben, Münchenben és Magdeburgban, a porosz orvostörténeti kutatás központjaiban képezte magát. Hivatalosan a Pszichiátriai Klinikán működött, de nevéhez fűződik a bécsi orvosi karon a szervezett orvostörténeti kutatás elindítása. 1878-ban Lipcsében habilitált, 1884-ben megszerkesztette a bécsi orvosi kar utolsó száz esztendejéről szóló kötetet, 1889-ben pedig nyomtatásban is megjelentette az orvosképzés múltjáról és jövőjéről szóló vaskos könyvét, számos kisebb tanulmánya jelent meg német és osztrák orvosi folyóiratokban.

1888-ban Puschmannnt nyilvános rendes tanárrá nevezték ki, a következő évben a kar dékánná is megválasztották. A bécsi orvostörténeti intézet például is szolgált több hasonló európai orvostörténeti intézet megszervezéséhez. Halála után Max Neuburger /1868-1955/ lett a múzeumi gyűjtemények vezetője, míg az oktatás vezetőjévé Robert Törplyt /1856-1947/ nevezték ki. Törply orvostábornok volt, aki alapvető anatómiatörténeti kutatásokat végzett, számos alapvetésnek számító könyvet adott ki. Az előadásokat megosztotta Leopold Senfelderrel /1864-1935/, van Swieten munkásságának és korának kiváló kutatójával. Az egyetem 1917-ben Neuburgert is rendes professzorrá, egyben az Orvostörténeti Intézet tényleges igazgatói tisztségét is rábízta, emellett részt vett az oktatásban Valójában 1920 után alakult ki a Josephinum épületében a bécsi orvostörténeti intézet mai szervezeti formája, nyilvános kiállításai és könyvtára.¹²

Az orvostörténelem oktatása a lengyel egyetemeken

Győry Tibor 1935-ben az Orvosképzés folyóiratban megjelentetett Az orvostörténelem tanítása külföldön és hazánkban, című tanulmányában példaként említi a lengyel egyetemeken

⁹ Töltényi Szaniszló /1795-1852/ orvos, költő, növénynevelő, egyetemi tanár. Előbb gazdatiszt, író és lapszerkesztő, majd orvosi tanulmányokba fogott és 1825-ben Pesten orvosi oklevelet szerzett. A bécsi Josephinum sebészet-szülészeti professzora, többek között az orvostörténelem előadója. Az 1848-as bécsi forradalom támogatója, 1848 őszén fellépett acenzura és a tanszabadság korlátozása ellen. Rendőri felügyelet alá helyezték, nyugdíjazták. Kapronczay Károly: Töltényi Szaniszló. Orv. Hetil., 1976. 117. évf. 12. sz. 732-734. pp.

¹⁰ Theorie der Geschichte der Arzneykunde. Wien, 1833. 41 pp.

¹¹ Lesky, Erna: im.

¹² Lesky, Erna: Das Institut für Geschichte der Medizin der Universität Wien. Wiener Med. Wochenschrift, 1976. 126. Jg. Nr. 23. 335-337. pp-

folyó orvostörténeti oktatást: „Kivételt e tekintetben csak Lengyelország képez, melynek mind az öt egyetemén követésre méltó például szolgáló módon oldották meg nemsokára a háború befejezése után a kérdést: rendes tanszékek, hozzájuk csatolt intézetekkel és szemináriumokkal, a szakma kötelezővé és szigorlat tárgyává tételével.

Lengyelországnak mind az öt egyetemén az orvostörténelemnek rendes tanszékei állanak fenn intézettel vagy szemináriummal összekötve. Az orvostörténelem hallgatása kötelező s a doktori szigorlatnak is tárgya. A krakkói egyetemen levő intézet / 10 ezer kötetes könyvtárral, 135 kézírral és jelentékeny múzeumi gyűjtemények felett rendelkezik / professzora és a múzeum igazgatója W. Szumowski/, Posenben 2 500 kötetből álló könyvtárt és gyűjteményeket tartalmazó szeminárium / Stanislaw Wrzosek/. Varsóban /1934/ nem régen készült el az intézet /Giedroyc/. Vlnában szeminárium működik kisebb könyvtárral és gyűjteménnyel /Tzebinski/. A lebergi intézet még kiépítés alatt van. „¹³

A lengyel orvostörténeti oktatás valóban egyedülálló volt Európában, sőt a 19. században több szempontból vezető szerepet játszott. Okát elsősorban a sajátos lengyel politikai helyzetben kell keresnünk. A 18. században – a lengyel királyi hatalom megroppanása és a szomszédos hatalmak /Orosz-, Németország és Ausztria/ területszerző törekvései miatt – a lengyel királyság kétségbe esett kísérletet tett a lengyel állami, a társadalom, a gazdaság, a művelődési viszonyok megreformálására. Stanislaw Paniatowski király a felvilágosult abszolutizmus szellemében, igen rövid idő alatt olyan széles reformokat valósított meg, ami nemcsak az 1791-ben elfogadott lengyel alkotmányban testesült meg, de megnövelték szomszédai mohóságát is. 1796-ban végleg felosztották a maradék Lengyelországot, majd a napóleoni háborúk ugyan reményt ébresztettek egy – kisebb területű – lengyel állam létrehozására, de a bécsi békekötés után /1815/ az úgynevezett kongresszusi Európában már csak a krakkói városállam ápolta a lengyel önállóság szellemét. Ettől az időtől Krakkó töltötte be nemcsak az önállóság, de a lengyel szellemiség szellemét. Az ősi egyetem lett a lengyel kultúra és tudomány „központja”, itt képezték – messzi földről ide érkezett – a lengyel értelmiség legjavát. Az is természetessé vált, hogy minden tudományszak „lengyel” történetét is kutatták, oktatták, egyetemtörténeti intézetet szervezzenek. Így érthető, hogy az orvosképzésen belül miért kap különös szerepet az orvostörténelem.

Az orvostörténelem már a 17. század első felétől szerepet kapott a krakkói orvosképzésében: a krakkói püspök által engedélyezett tankönyvek között szerepelt az 1635-ben Krakkóban kinyomtatott *Chronologia medica cum titulis honorificis maioribus suis a grata posteritate delatis* című, alig 60 oldal terjedelmű orvostörténeti témájú könyv. Szerzője Bartolomiej Dylagowski / 1560-163/ orvos baccalareus, a bölcséleti tanfolyam filozófia tanára. Sajnos orvostörténeti fokozatáról nincs tudomásunk, viszont filozófia professzorként az orvosi karon előadta az orvosi gyakorlatot.¹⁴

Dylagowski munkájában vázolja Hippokratész felfogását az emberi test működéséről, majd a görög-római medicina jeles orvosainak szakmai tevékenységét elemezte. E munka valóban hatással volt az észak-magyarországi születésű és magyar nemességgel rendelkező Stanislaw

¹³ Győry Tibor: Az orvostörténelem oktatása hazánkban és külföldön. Orvosképzés. 1935. I. évf. 348-353. pp.

¹⁴ Skulimowski, Mieczyslaw: Dzieje nauki i nauczania historia medycyny na Uniwersytecie Jagiellonskim i w Akademii Medycznej w Krakowie. In. Szescsetlecie medycyny krakowskiej. Historia katedr. Kraków, Academia Medica Cracoviensis. 1964. 376. pp.

Wosinski /1644 - 1694/¹⁵ orvosdoktorra, krakkói kanonokára, az elméleti orvostan professzorára, aki feldolgozta az orvosi kar történetét. Wosinski munkájában 63 Krakkóban végzett orvossal és kézírataival foglalkozott.

A 18. században, a lengyel egyetemi reformok érintették a krakkói és a vilnai egyetemet, majd a Napóleon által alapított Varsói Nagyhercegsége varsói egyetemét /1809/, valamint a II. József császár által még 1786-ban megalapított lemergi egyetemet. Krakkóban, Vilnában és Varsóban - szinte egyidőben - az orvostörténelmet a kötelező orvosi tárgyak közé emelték, sőt 1810 áprilisában elrendelték a kötelező oktatását is. Az orvostörténelmet a IV. tanév első félévében heti három órában, az 1814/1815. évi tanévben az orvostörténeti katedrát az orvosrendészeti és igazságügyi orvostani intézetben helyezték el, de lehetett disszertációt írni. Az orvostörténelem első krakkói professzora /1809-1811/ Franciszek Kostecki /1758-1844/, a lengyel hadsereg volt főorvosa, 1794-től a Krakkói Szabad Város szenátora lett. Előadásait a göttingeni Blumenbach Handbuch der Naturgeschichte /1879/ c. munkája nyomán adta elő, valamint a krakkói orvosi kar történetéről írott munkákban leírta ismertette. Kostecki 1811/1812. tanévtől tisztségét átadta Jerzy Bodoszynskinek /1728-1832/, aki német szerzők / a hallei Sprengel és az erfurti Hecker / munkáit vette figyelembe előadásaiban, de két év után az orvostörténelem előadását átadta Ignacy Wozniakowskinek /1779-1831/, a szülészeti-nőgyógyászat professzorának.

A Krakkói Városállam szenátusa 1816-ban átszervezte a Jagelló Egyetem orvosi karát, növelte a tanszékek számát, így önállóvá tette az igazságügyi orvostani, az orvosrendészeti és elkülönülve az orvostörténeti tanszékeket. A tanszék élére Sebastian Girtlert /1767-1833/ nevezték ki. Előadásait latinul tartotta heti három alkalommal, Hecker munkáját vette alapul. Állandó levelezésben állt a német egyetemek orvostörténeti tanáraival, egyes feltett kérdéseit később kinyomtatott „levelekben” közzé tette. 1822-ben a Krakkói Tudományos Társaság kiadásában megjelentette lengyelül a Beszélgetések a z orvosi tudomány haladásáról és a gyakorlati orvostudomány és elmélet hatásairól c. kéziratát.¹⁶ Girtler 1826-ban másodprofesszornak maga mellé kinevezte Julius Sawiczewskit /1795-1854/, egyben átadta neki az orvostörténeti kabinet vezetését is, aki szintén heti két órában előadta az orvos- és állatorvoslás történetét, 1829-1831 között az igazságügyi orvostan történetét is. Ő is Sprengel és Hecker alapján oktatott.

Girtler halála után az orvosi kar dékánja pályázatot írt ki az igazságügyi orvostan, az orvosi rendészet és az orvostörténelem professzori tisztségére, amelyre többen is pályáztak. Végül Fryderyk Hechelt /1795-1851/, az 1821-ben Vilnában végzett orvosdoktor neveztek ki. Német neve és eredete ellenére lengyel volt, aki végzése után több mint másfél évtizedet Európa legkülönbözőbb egyetemein dolgozott. A lengyel nyelven kívül beszélt latinul, angolul, németül, olaszul, franciául. 1834 decemberében tett pályázati vizsgát Krakkóban, amelynek írásbeli feladatait egy egész napon átdolgozta ki. 50 kérdés közül 16 volt az orvostörténelem tárgyköréből, Az orvostörténelmi kérdésekre adott válasza 18 oldalt tett ki, többségét latinul fogalmazta meg. A felhasználandó irodalomban megnevezte Sprengel,

¹⁵ Wosinski, Stanislaw /1644-1694/, orvos, egyetemi tanár. Krakkóban született, jeles aranyműves fia volt. 1659-től a krakkói egyetem hallgatója, 1666-ban szerzett orvosi diplomát Páduában. 1668-1669 között a római Szent Lélek Kórház orvosa, 1669-ben visszatért Krakkóban, 1674-től Krakkó Magistratusának tagja, többször polgármester. 1690-ben a lengyel szejmben a várost képviselője. 1676-tól a Jagelló egyetem tanára, a kórbonctani intézet megalapítója., több alkalommal dékán. Püspöki orvos. Megírta az egyetem orvosi karának történetét. Fő munkája a *Questio medica de febre maligno.* /Krakkó, 1676/. Kézírtos biográfiai munkáját 1896-ban kiadták.

¹⁶ A könyv sokban hasonlít Schöpf-Merei Ágoston 1835-ben kiadott orvostörténeti munkájához.

Chulant munkáit, a tananyagot bővíteni kívánta a legújabb orvosi irányzatok ismertetésével. A pályázat alapján 1835 júliusában foglalhatta el professzori székét, az orvostörténelem oktatására heti 5 óra állt rendelkezésére, igaz, az első évben csak 5 hallgató iratkozott be előadásaira, de a következő évben már hallgatóinak száma meghaladta a 30 főt. Lengyel nyelvre fordította Haeser kézikönyvét. Valójában Hechel nevéhez fűződik a krakkói egyetem orvostörténeti múzeumi gyűjteményének megalapítása, a z orvostörténeti dokumentumok tudományos feldolgozása, valamint a hazafias érzelmű lengyel orvostörténeti tudományos kutatások megkezdése. Kutatási módszere a német pragmatikus orvos történetírást tükrözik, benne kell tekintenünk a lengyel orvostörténeti kutatás megszervezőjét. Hechel szemlélete találkozott a lengyel nemzeti öntudattal, a lengyel történeti múlt iránti fokozott érzékenységgel, amely a 19. század közepén már nagyra emelte a lengyel orvostörténeti kutatásokat. Követője volt Ludwik Gasiowski /1807-1863/, a poznaei egyetem orvostörténelem professzora. Ugyancsak Hechel hatásának kell tekintenünk, hogy Józef Majer /1808 – 1899/, a krakkói egyetem tanára és rektora, az 1813-ban alapított krakkói Lengyel Tudományok Akadémiájának elnöke nyolc kötetben dolgoztatta fel az ősi lengyel egyetem történetét, Hechel halála után éppen Majer javasolta Gasiowski meghívását Krakkóba, bár ezt az 1846. évi lengyel galíciai felkelés leverése a bécsi Belügyminisztérium a meghívását elutasította.

Ekkor került az orvosrendészeti tanszék élére Fryderyk Skobel /1806-1876/, az anatómiai intézet professzora, aki egyben az orvostörténelem előadója is lett. Skobel kinevezése összefüggött a krakkói egyetem germanizálásával. Skobel orvostörténeti előadásainak tematikája sokban hasonlított a német egyetemeken folyó orvostörténeti képzés szemléletéhez. Skobelt Józef Oettinger /1818-1895/,¹⁷ követte, aki már fizetés nélküli tanársegédként gyakran helyettesítette a betegeskedő Hechelt. Különben Oettinger volt az első, aki Krakkóban doktori disszertációját /1846/ az orvostörténelem tárgyköréből írta /Josephi Struthii medici Posnanensis vita/. Szerény körülmények között élt, hiszen végzése után több évig a krakkói zsidó kórházban dolgozott minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül, 1850-től pedig – már fizetéssel – főorvos helyettes volt. Kollegái közül többen kifogásolták a heti egy alkalommal tartott „ingyenes rendelését”, amit ugyan lakásán tartott, de felekezeti hovatartozás nélkül foglalkozott a megjelent betegekkel. Oettinger 1862-ben beadta az orvostörténelem tárgykörében magántanári kérelmét „Az iskolán kívüli orvostudomány” címmel, amit elnyert, csak a nyilvános előadás jogát nem, de 1868-ben engedélyezték Oettingernek rendkívüli tanárként - az egyetemi előadások megtartását, heti két alkalommal az ötödéves medikusoknak. Első nyilvános előadásán alig néhányan vettek részt, de később a krakkói egyetem legnépszerűbb előadói közé emelkedett. 1873-ban nyilvános rendkívüli egyetemi tanárrá nevezték ki. Oettinger az orvostörténelmet 1891-ig, nyugalomba vonulásáig adta elő, óraszám 1875-től heti 3 órára emelkedett, mindvégig az igazságügyi és orvosrendészeti intézet keretén belül működő úgynevezett kabinetirodát vezette. Az általános orvostörténeti előadásokon kívül néhány órában előadta a szemészet, a közegészségtani intézetben a közegészségügy és járványügy történetét. Sajnos oktatói munkájához nem kapott hivatalosan egyetemi segítséget, nyugalomba vonulása után óráit senki nem vette át.

A századforduló éveiben a Jagelló Egyetemen az orvostörténelem oktatásának formai keretein nem változtattak, minden tanév kezdéskor gondolt jelentett az orvostörténelem előadójának megjelölése. 1900-b az orvosi karon több kezdeményezés született az orvostörténeti oktatás újjászervezésére, új tanszék vagy intézet kereteinek kialakítására.

¹⁷ Kapronczay Károly: Józef Oettinger /1818-1895/. Orv. Hetil. 1976- 117. évf. 41. sz. 1921-1923 pp.

Ezekben az években az orvostörténelmet- rendkívüli tanárként – Leon Wachholz /1897-1942/,¹⁸ az igazságügyi orvostan professzora adta elő az 5. éveseknek egy féléven át heti két órában. Wachholz - bár több orvostörténeti tanulmányt és szakterületének múltját feldolgozó könyvet adott ki – önmagát „műkedvelő orvostörténészek” tartotta. Előadásait jeles elődjének munkáiból állította össze. Ezekben az években kezdte el orvostörténeti tevékenységét Adam Wrzosek /1875-1965/,¹⁹ a lengyel orvostörténetírás kiemelkedő egyénisége. Iskoláit Lódzban végezte, de érettségi vizsgát az orosz cársághoz tartozó Piotrkówban tette le. Útja innen a kijevi egyetem orvosi karára vezetett, három esztendő múlva /1897/ átiratkozott a zürichi egyetem orvosi karára, Egy esztendő múlva, 1898. július 19-én Berlinben szerezte meg orvosi oklevelét. A porosz egyetemen szerzett oklevelét még abban az esztendőben-Kijevben nosztrifikáltatta, egy esztendőn át a szülészet-nőgyógyászati klinikán dolgozott. A szakvizsga letétele után félévig szülőfalújának körorvosa, majd Párizsban pszichológiát, Zürichben antropológiát és filozófiát tanult, miközben a városi gyerekkórház alorvosa.

A hosszúnak tűnő tanulmányút után 1901-ben Krakkóba megy, a kórbonctani intézet egyik tanársegédi állását eredménnyel megpályázta. A következő évben e tárgykörből magántanári képesítést kapott, helyettesítette az intézet betegeskedő professzorát, de bekapcsolódott a szervezés alatt álló orvostörténeti múzeum feldolgozó munkájába. Az orvostörténeti előadásokat tartó Wachholz viszont – felfigyelve ifjú kollegájának sokoldalú műveltségére – az orvostörténelem szépségére, e különös szakterületen való kutató és oktató munkára ösztönözte. 1906-ban már az orvostörténelem magántanára, amely fokozatot a középkor orvosképzéséről és jeles orvosairól írott disszertációjával kapott meg. Gyakran Wachholz helyett tartott orvostörténeti előadásokat, 1909-ben már az orvostörténelem rendkívüli professzoraként hirdetett egyetemi kurzust 5. éves hallgatóknak heti 4 órában. Az első világháború kirobbanása után behívták katonai szolgálatra, bár korára való tekintettel a krakkói Katonai Kórház parancsnoka lett. Ekkor vált Pilsudski elkötelezett hívévé, ezekben az években dolgozták ki orvos barátaival a független lengyel állam egyetemi rendszerét, felsőoktatásának követelményeit, az egységes lengyel iskolarendszer szervezetét. Az orvosképzéssel kapcsolatos elképzelései valósultak meg 1918-ban az új független lengyel államban.

1918-ban kinevezték az első lengyel kormány Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumában az egyetemi ügyek referensének, alkalma nyílt elképzeléseinek megvalósítására. Minisztériumi munkája mellett szerepet vállalt a varsói egyetem átszervezésében: megszervezi a kórbonctani és orvostörténeti intézetet, minisztériumi tevékenységének egyik eredménye, hogy a lengyel orvosi karokon kötelezővé tették az orvostörténelem két féléven át történő oktatását, az első félév végén kollokviumot, a második félévet szigorlat zárta. Az államvizsga követelményei közé is bevették az orvostörténelmet. 1920. november 15.-én lemondott minisztériumi beosztásáról és kormánybiztosként elvállalta a poznani lengyel egyetem megszervezését. A reménytelennek tűnő – szakember és pénzhiány – helyzetben 1921-ben megindult az egyetemi, közte az orvosképzés is. A hatodik lengyel egyetemen ő lett az orvostörténeti intézet és tanszék vezetője, amely tisztséget 40 évig megtartott.

1920-ban a megszűnt német egyetem helyébe lépett az új lengyel állam poznani egyeteme, amelyen az orvostörténeti intézetet Wrzosek elképzelései szerint hozták létre. A német egyetem még a világháború végén elszállított minden felszerelést, könyvtárat és oktatási segédesszöveget. Az orvostörténelem oktatása és művelése szempontjából szükségesnek látta egy

¹⁸ Kapronczay Károly: Leon Wacholtz /1897-1942/. Orv. Hetil. 1979. 120. évf. 19. 911-913 pp.

¹⁹ Kapronczay Károly: Adam Wrzosek /1875-1965/. Orv. Hetil. 1981. 124. évf. 234-237 pp.

országos orvostörténeti társaság megszervezését, ahol a hagyományos társasági élet „gyakorlása” mellett alkalom nyílik az oktatás egységes elvének kialakítására, a tapasztalatcserére, országos rendezvényen pedig az orvostörténészek találkozására. Ennek érdekében 1924-ben megindította az Archiwum Historii is Filozofi Medycyny, a ma is élő orvostörténeti folyóiratot, amely publikálási lehetőséget biztosított az összes lengyel orvostörténészek. Az első számot Wrzosek az orvostörténeti oktatás módszertanának, tematikájának és a képzés előtt álló feladatoknak szentelte. Wrzosek egyetemi jegyzetet írt, szerkesztette folyóiratát, megalapította a poznani orvostörténeti könyvtárat /kb. 25 ezer kötettel/, szorgalmazója lett a lengyel orvostörténeti tanszékek élén állók vendégprofesszorként történő meghívásának, a magántanári rendszeren belül pedig az egyetemen kívül állók habilitációjának. 1935-1939 között Vilnóban is előadta az orvostörténelmet. A második világháború kitörése után el kellett hagynia Poznant, mivel a megszálló német parancsnokság elfogatási parancsot adott ki ellene. Titokban Varsóba ment és a háború végéig álnéven élt, egyik alapítója és szervezője lett a titkos földalatti egyetemnek, mindvégig az orvosi kar dékánja volt, miközben minden tárgykörben előadásokat tartott. 1944 tavaszán a Gestapo – feljelentés után – azonosította a Stepan Dabrowski álnéven élő Wrzoseket, aki valóban az utolsó pillanatban menekült el. A titkos egyetem 271 hallgatója ezután Wawrzechen, Grodzisben és Czestochowában gyűlt össze és folytatta tanulmányait. Wrzosek hivatalosan 1945 áprilisában zárta le a titkos egyetem tanulmányi időszakát, „befejezettnek” nyilvánította tevékenységét.²⁰

Visszatért Poznanba, újjászervezte az orvostörténeti és az antropológiai intézetet, újra indította az Archiwum c. folyóiratot, hetven évesen újult erővel oktatott. 1950-ben nyugdíjba vonult. Nem tartozott az új hatalom „kedvencei” közé, de hatalmas szakmai tekintélye miatt nem zaklatták. 1965. március 2-án hunyt el Poznanban.

Az első világháború után újjáalakult lengyel orvosképzésben kötelező tárgyként szerepelt az orvostörténelem, 1920-ban a krakkói egyetem orvostörténelem professzorává, a tanszék vezetőjévé Wladyslaw Szumowskit /1875-1954/²¹ a lengyel orvostörténetírás és kutatás külföldön is legismertebb egyéniségét nevezték ki. Szumowski 1875. március 26-án született Varsóban, 1899-ben szerezte meg orvosi oklevelét, majd a századforduló éveiben hosszabb külföldi tanulmányútra ment: 1903-1906 között Lembergben élt és itt kezdett orvostörténelemmel foglalkozni. Már a zakopanei tbc-szanatórium kezelőorvosa volt, amikor Lembergben filozófiát és történelmet hallgatott, itt lett a filozófia és a történelemtudomány doktora. Orvostörténeti sikerei ellenére nem adta fel gyakorló orvosi tevékenységét, mivel úgy vélte, hogy orvostörténelmet eredményesen csak úgy lehet művelni, hogy a mindennapi gyakorlat kérdéseire is választ kell találni. Volt belgyógyász /1906-1908/ laringológus /1909-1910/ és üzemorvos /1908-1912/

Az első világháború – mint számos más kortársának – törést jelentett életében: behívták katonai orvosi szolgálatra, bár mindvégig Galíciában, a hátszágban működött, a Galíciai Katonai Orvosi Intézetben szerepet kapott a kolerajárvány leküzdésében, majd már polgári orvosként az egyik katonai kórház laboratóriumát vezette. Ha alkalma nyílt, levéltárakban, könyvtárakban kutatott, 1916-ban a kijevi egyetem Lengyel-kollégiuma orvostörténeti előadássorozat megtartására kérte fel.

A világháború után újjáalakult Oktatásügyi Minisztériumban – Wrzosekkel egy osztályon – az egységes lengyel egészségügy megszervezésében vett részt, részt vett a közegészségügy

²⁰ Seyda, B.: im. 198-214 pp.

²¹ Kapronczay Károly: Wladyslaw Szumowski /1875-1954/. Orv.tört. Közl. 1971.6061. 287-291 pp.

intézményi rendszerének megszervezésében, bizonyos mértékben dolgozott az egyetemi ügyek területén is. Az oktatási törvény értelmében Szumowskit 1920-ban a krakkói egyetem orvosi karára az orvostörténelem nyilvános rendes tanárának nevezték ki, a kétszemeszteres tantárgyat heti 5 órában, vizsga kötelezettséggel adhatta elő. Az orvostörténelemmel egyidőben az orvosi filozófiát is előadta, illetve beépítette az orvostörténelem tananyagába az orvosi gondolkodás fejlődését is.

Legnagyobb jelentőségű munkája az 1934-ben kiadott könyve, Az orvostudomány története. Ezt a könyvet négy kötetben jelentette meg, elsősorban egyetemi tankönyvnek szánta. Még 1928. október 5-én, a lengyel egyetemeken oktató orvostörténelem tanárait értekezletre hívták össze, hogy egységes álláspontot alakítsanak ki az orvostörténelem tárgyköréből írt doktori disszertációk követelményrendszerére. Ezen az értekezleten bízták meg Szumowskit egy egységes orvostörténeti tankönyv megírásával, segítőjének Stanislaw Treblinski, a vilnai egyetem orvostörténelem tanárát jelölték ki, de annak halála után a munkát már egyedül Szumowski végezte. Az első kötet az ókorral /1930/, a második a középkorral /1932/, a harmadik és negyedik kötet /1934/ az újjal foglalkozott. A teljes anyagot egy kötetben – Herczeg Árpád fordításában és jegyzeteivel – 1939-ben a MOK egy kötetben jelentette meg magyar nyelven.

1938-ban – munkásságának elismeréseként – a Lengyel Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta, valamint a párizsi, a brüsszeli, a bukaresti orvostörténeti társaság is. A második világháború kitörésekor a Jagelló Egyetem orvostörténeti dékáni méltóságát viselte. 1939. október 6-án a Gestapo – az orvostanári karral együtt – letartoztatta és a sachsenhauseni fogolytáborba hurcolta, csak 1940. február 9-én szabadult ki fogságából. Betegsége miatt nem vett részt a fegyveres ellenállásban, de az élettant oktatta a titkos földalatti egyetemen. Szerepet játszott abban, hogy az orvostörténeti gyűjteményt nem érte kár. A háború után ismét elfoglalta katedráját, fiatalos lendülettel fogott az oktatáshoz és kutató munkájához. 1953-ban az újjáalakult Lengyel Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta, hozzá fogott alapvetésnek számító könyvének átdolgozott kiadásához. 1954. április 5-én hunyt el.

Az 1848/1849-es tanévtől kezdve a sokat betegeskedő Szumowskit Zbigniew Kukulski /1908-1971/ helyettesítette az orvostörténeti előadások megtartásában. Majd az intézet élére kinevezték. Még 1948-ban változás következett be az orvostörténeti intézetben: önálló tanszékké szervezték meg a gyógyszerésztörténetet, amelynek élére Jan Lechst /1869-1954/, a jeles orvos és gyógyszerésztörténész állították. Lechs a wroclawi orvosi kar orvos és gyógyszerésztörténeti tanszék docense volt, innen került át a krakkói egyetemre nyilvános és rendes egyetemi tanárrá. Elképzelése volt az önálló tanszék megszervezése mellett egy krakkói gyógyszerésztörténeti múzeum felállítása, bár halála megakasztotta a szervező munkát, de elsősorban Roeske professzornak köszönhetően Krakkó belvárosában háromemeletes épületben került elhelyezésre az értékes krakkói gyűjtemény, amely egyben a gyógyszerésztörténeti tanszék is.

Kukulski tanszéki utóda Mieczyslaw Skulimowski lett, aki 1982-ben bekövetkezett váratlan haláláig kiváló vezetője volt az intézetnek és a tanszéknek. Tudományos munkássága részben a krakkói orvostörténeti feldolgozására, az orvostörténeti oktatás történeti bemutatására összpontosult, bár kiváló munkákat írt Krakkó és környékének természeti kincseiről. Skulimowski utóda Zdzislaw Gajda, a gyógyszerésztörténeti tanszék docense lett, majd Andrzej Sródka követte 2002-től.

1922-ben alapították a varsói egyetem orvosi karán az orvostörténeti kabinetet, ahol csak megbízott vagy rendkívüli tanár tanította az orvostörténelmet. Az oktatás megszervezése

Stanislaw Konopka /1896-1982/²² nevéhez fűződik. Stanislaw Konopka orvos százados előbb a varsói Katonaorvosi Akadémián /1925-től/ a katonaorvoslás-történetet tanára volt, majd innen hívták meg a varsói polgári egyetemre tanárnak. Konopka orvos ezredes 1939-ben frontszolgálatra vonul be, a Jaroslawban berendezett kórházat vezeti, hamarosan német fogságba esik, ahonnan megszökik. Varsóba visszatérve Konopka ezredes bekapcsolódott a titkos orvosképzésbe, de egy feljelentés után a Gestapo ismét letartóztatta: és előbb a rettegett varsói Pawiak börtönbe, majd a Gross-Rosen koncentrációs táborba viszik. Innen is megszökött és a varsói felkelés idején – felkelő orvosként – hol betegeket gyógyított, hol egykori értékes orvosi könyvtárának „roncsait” menekíti.

1945 után a lengyel egészségügyi miniszter – már polgári állományban – kinevezte a varsói Központi Orvosi Könyvtár igazgatójának, az Orvosi Kiadó vezetőjének, bár tevékenysége főleg egy új könyvtár felállítása lett. Jelentős könyvtárat szervezett, európai jelentőségű lett az általa szerkesztett orvosi bibliográfia, amelynek szerkesztőségét 35 évig irányított. 1946-ban Poznanban az orvostörténelem tárgyköréből habilitált, egyben a varsói egyetem orvosi karán rendkívüli, majd rendes egyetemi tanárként az orvostörténelmet adta elő. Valójában a varsói orvostörténeti intézet a Központi Orvosi Könyvtárban működött, Konopka és munkatársai sokáig itt tartották az orvostörténeti előadásokat. Konopka tagja volt a Lengyel Orvostörténeti Társaság elnökségének, 1971-ig szerkesztette az *Archiwum Historii Medycyny i Filozofii* folyóiratot. 1970-ben nyugdíjba vonult, a varsói orvostörténeti tanszék élén Felix Widy-Wirski, majd 1979-1991 között Marcyn Lyskanowski. 1986-tól Andrzej Sródka Varsóban az orvostörténelem professzora, aki 2002-től Krakkóban is ezt a feladatot látja el.

Az orvostörténet oktatás az orosz egyetemeken

Sajátosan alakult az orosz egyetemi orvostörténelem oktatása. I. Péter cár határozott politikájának köszönhető az Európához történő felzárkózás lehetőségeinek megteremtése, amelynek kiteljesítése II. Katalin uralkodás alatt következett be. Az orosz felvilágosult abszolutizmus államépítő politikájának ellenére az Orosz Birodalom továbbra is magán viselte a sajátos keleti jelleget: ugyan rendelkezett minden az európai viszonyokat tükröző intézménnyel, de ez nem volt elegendő, hogy teljesen átfórmálja egy hatalmas területen működő birodalom lakosságának évszázados, a keleti ortodox egyház befolyása alatt álló gondolkodását. Európai struktúrák épültek fel, de mellett tovább éltek a középkort idéző helyi formák. Az európai nagyvárost idéző Szentpétervártól 500 kilométerre levő Moszkva már sajátos színezetű keleti városnak számított, de az Urálon túl a vad Kelet, a nomád törzsek világa volt. A teljes átalakulást küzdelmes reformpolitikát igényelt.²³

Oroszországban az új orosz értelmiség kialakítása két lépcsőben történt: kiválasztott ifjak állami segítséggel európai egyetemeken szereznek diplomát, majd hazatérve az állam által felépített tanintézetekben – gimnáziumokban és egyetemeken – maguk képzik ki a jövő értelmiségét. 1755-ben megalapították a moszkvai egyetemet, megszervezték az Orosz Tudományos Akadémiát, a Birodalom egészségügyét irányító Orvosi Tanácsot /1716/, ahová

²² Seyda: im.

²³ Schultheisz Emil – Tardy Lajos: Fejezetek az orosz-magyar orvosi kapcsolatok múltjából. Budapest, Medicina, 1960. 199 l. : V. Molnár László: Életutak találkozása. 1703-1848. Érdekes fejezetek a tudományos kapcsolatok történetéből. Kapcsolattörténeti könyvészeti függelékkel. Piliscsaba, MATI, 2004. 236 l.: V. Molnár László: Magyar-orosz kulturális kapcsolatok 1750-1815. Piliscsaba, MATI, 2003. 245 l. : A múlt magyar orvostörténeszei. /Schultheisz Emil- Gazda István- Kapronczay Károly- Szállási Árpád./ Piliscsaba, MATI,-SOMKL, 2002, 388 l. Tardy Lajos orvostörténeti vizsgálódása. Összeáll. Tardy János. Budapest, SOMKL-MATI, 2009. december 18. 258 l.

kiváló képesítésű külföldi szakembereket, többségben németeket, de magyarokat is meghívtak. Az orosz államigazgatási és oktatási rendszerek erős német hatást tükröztek. A szakemberhiányt tükrözi, hogy I. Péter a Baltikum bekebelezése után meghagyta az ott élő németek jogait, sőt jelentős kiváltságokat adott nekik az Orosz Birodalmon belül. Éppen az értelmiség kiképzése érdekében meghagyta jogaiban a dorpadi egyetemet, amelyet 1635-ben a svéd király alapított a Königsbergi egyetem ellensúlyozására. A 18. század elejétől hirtelen megnövekedett Dorpadtban és Königsbergben az orosz hallgatók száma. Jelentős volt a külhoni szakértelmiség meghívása Oroszországba, elsősorban német egyetemeken „toborozták” ifjú értelmiségieket. Német mintára indult meg Szentpéterváron, Kijevben és Moszkvában a katonaeorvosképzés, ahol a tantestület is németekből állt.

Az előzményekben vázolt folyamatot tükrözi az orosz egyetemi orvostörténeti kutatás és oktatás kiformalódását: Königsbergben 1799-től, Dorpadtban 1806-tól volt – magántanárok által előadott – szabadon választható orvostörténeti oktatás. A német egyetemeken végzett orosz orvosok közül orvostörténeti témát választottak avatási értekezésük témájának, így az orosz orvostársadalom előtt nem volt idegen az orvostörténelem. Kezdetben a moszkvai egyetem orvosi karon az orvostörténelem vagy önálló, vagy más szaktárgy bevezetéseként elhangzó előadás formában, amit a kinevezett német tanárok németül tartottak meg. Ilyen volt például Moszkvában Johann Gottfried Richter orvosprofesszor is, aki 1817-ben három – német nyelven megírt – kötetben adta ki az orosz orvostudomány helyzetét feltáró könyvét, amelynek harmadik kötetét az orosz földön működő orvosok munkásságának szentelte. /Kicsit hasonlít Wesszprémi munkájához, az életrajzi adatok mellé alapos bibliográfiát mellékel. / Ezzel szemben az orvostörténelem egyetemi oktatása az 1805-ben alapított, de a képzést 1806-ban elkezdett harkovi egyetem orvosi karán indult meg.

A harkovi egyetem orvosi karára kapott tanári kinevezést Koritáry György, az orosz földön megfordult magyar orvosok egyik kiválósága. Megbízása a gyógyszerteran és az orvostörténelem előadása lett. A feljegyzések szerint a gyógyszerterant Tramsdorf könyvei és az orvostörténelmet saját jegyzetei szerint adta elő. Koritáry György 1772. április 6-án született a Hont megyei Korponán. Iskoláinak elvégzése után a jeni egyetem orvosi karára iratkozott be, itt szerzett orvosi diplomát. Innen származik Koritáry „oroszlán”, hiszen évfolyamtársai között sok orosz volt. Nagy hatással volt Koritáryra Christian Gottfried Gruner /1744-1815/, az orvostudomány egyik első historikusa volt, aki 1782-től rendszeresen adta elő az orvostörténelmet. Gruner jelentősége abban állt, hogy nem az akkor divatos biográfus orvostörténelmet művelte, hanem a medicina történetét a betegségek történeteként tárgyalta. Előadásait Historia Medicinae címmel hirdetett meg, saját jegyzeteiből tartotta és ezt a módszert követte Koritáry Harkovban Koritáry is, előadásait Hipokratesztől a kortárs Tissotig adta elő.

Koritáry orvosdoktori oklevelét végül Bécsben szerezte meg. Pesti szemorvosi gyakorlata alapján pályázott a pesti orvosi kar szemészeti tanári állására, amit nem nyerhetett el, hiszen ebben az időben már volt evangélikus hitet valló orvostanára. Ekkor volt bécsi tanárának, Peter Franknak hívására kivándorolt Oroszországba, ahol ajánlásával a az akkor megalapított valamelyik orosz egyetem tanári állására pályázott. / Ekkor alapították a harkovi, a kazanyi és több orosz katonaeorvosképző intézetet/. Koritáry György így került a harkovi egyetemre, ahol több ízben is viselte a dékáni méltóságot/ 1807, 1808-1810/. 1810-ben váratlanul meghalt, róla a hazai és a szentpétervári sajtó, mint a harkovi egyetem kiválóságáról emlékezett meg. Később több orosz orvostörténeti feldolgozás úgy említette, hogy Koritáry a moszkvai egyetem orvostörténelem tanára. Ebben tévedtek, mert ekkor Mihail Ivanovics

Szkiadan²⁴ és később Ivan Petrovics Voinov adta elő Moszkvában az orvostörténelmet, az utóbbi lett a megszervezett orvostörténeti tanszék első kinevezett egyetemi tanára is.²⁵

A moszkvai egyetem orvosi karának első tagjai is zömében németek voltak, akik nagy gondolt fordítottak a természettudományok történetének bemutatására hívei voltak az úgynevezett „biológiai gondolat”-nak, miszerint a medicina fejlődésének egyik mozgatója a biológia tudományának fejlődése. A moszkvai orvosi karon elsőnek Matheus Aphonin /1730-1805/ adta elő a természettudomány története c. tárgyat, aki már a moszkvai egyetem végzett orvos-botanikus volt.

Afonin nyomdokain járt Theodor Politkowsky / Fedor Geraszimovics Politkovszki/ /1754-1809/ orvosprofesszor, majd munkájának folytatója lett Gottfried Fischer /1771-1831/ a kor talán legsokoldalúbb tudománytörténésze. A tudománytörténet mellett előadásokat tartott orvostörténelemből, elsősorban a német orvostudomány -, az anatómiatörténetet adott elő. Megírta az ásványtan egyetemi tankönyvét, leírta az orosz földön pusztított járványokat, a nép körében „gyakorolt” gyógyító eljárásokról. Az elsők között foglalkozott a moszkvai asztalos műhelyekben tapasztalt krónikus megbetegedésekkel. Írt fizika és biológia történetet, kihalt állatokról, középkorban gyakori megbetegedésekről.

A 19. század második felében elég színes képet mutatott az orvostörténelem oktatása az orosz egyetemeken: Moszkvában volt ugyan orvostörténeti tanszék, de a többi orosz egyetemen az orvostörténelem oktatását a „természettörténeti intézete szervezte. Ez volt Szentpéterváron, Kijevben, Kazanyban, Harkovban, Varsóban, ahol rendkívüli és magántanárok adták elő az orvostörténelmet. Szentpéterváron, Moszkvában, Kijevben és más katonaeorvosi akadémián sebészettörténetet kötelező módon adták elő, míg a krondstati tengerészeti orvos akadémián – a hajóorvosképzésen belül – orvos- és hajózásorvoslástörténeti előadásokat is meghirdettek. Az Orosz Tudományos Akadémián belül, az orvosi osztályon is foglalkoztak orvostörténelemmel, hasonlóan a Császári Orvostudományi Társaságon belül külön bizottság gondozta az orvostörténelem szakmai kérdéseit.

A bolsevik forradalom alapjaiban változtatta meg a tudományos élet szervezeteit, az egyetemi képzés tartalmait és intézményi rendszerét. Az egyetemek elvesztették autonómiájukat, központi irányítás alá kerültek, amely egységes formákat, rendszereket és oktatási programokat alakított ki. 1926-ban a szovjet Egészségügyi Minisztériuma minden orvosegyetemen kötelezővé tette az orvostörténelem oktatását, elrendelte az orvostörténeti tanszékek megszervezését. Például Tbilisziben létezett az egyetemen orvostörténeti tanszék, intézetté 1943-ban szervezték át, 1950-ben, az elsők között alakult meg a Grúz Orvostörténeti Társaság, amelynek jelentős magyarországi kapcsolata is volt.²⁶

²⁴ Szkiadan az orosz szakirodalomban Mihail Ivanovics Szkiadan néven szerepel, eredeti neve Michel Sciadan, aki a görögországi Cephaloniában született 1748-ban, Nápolyban, Löwenben és Leydenben tanult, itt szerzett orvostudományi oklevelet 1774-ben, innen vándorolt ki Oroszországba. 1776-ban kinevezték a moszkvai egyetem patológia-physiologia professzorának, egyidőben az orvostörténelmet is tanította. 1805. szeptember 5-én hunyt el.

²⁵ Voinov, Ivan Petrovics /1766-1839/ orvos, botanikus. Moszkvában született és a moszkvai egyetemen szerzett orvosi diplomát. /1794/ Megfordult a königsbergi, a heidelbergi és a a göttingeni egyetemeken. Visszatérése után a a moszkvai bábaképzést irányította, majd a botanikai tanszéken is működött. 1815-ben orvostörténeti előadásokat hirdetett meg, amelyek népszerűségére hivatkozva rendkívüli tanári címért folyamodott. 1825-ben az orvostörténelem rendes tanárává nevezték ki.

²⁶ Tardy Lajos orvostörténeti vizsgálódásai. Szerk.: Tardy János és Gazda István. Piliscsaba, MATI-Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár. 2009.258 l.

Az orvostörténelem oktatás programja csak részben követte a medicina fejlődését, nagyobb hangsúlyt helyezett az akkori jelen korra, a szocialista korszakra. Az orvostörténelem ideologikus tárgy lett, hiszen minden történeti korszakban az elnyomottak és elnyomók viszonya szempontjából vizsgálata és bírálta a medicina haladását, eredményeit, nagyobb hangsúlyt helyezett a népi orvoslásra, stb. A harcos materializmus szemszögéből vizsgálta az egyház szerepét, stb. Az orvostörténelem oktatásának megszervezése a szovjet korra jellemző módon és módszerekkel történt: központi utasítás rendelte el az orvostörténelem oktatásának bevezetését, előírta az ideológiai követelményeket, tankönyveket íratott, politikai megbízhatóság szerint válogatták ki az oktatókat. Nem tiltották a külföldi szakirodalmat, csak a marxizmus-leninizmus szemszögéből vizsgálták meg a tartalmát, a szerzőit. Az előbbieket ellenére nagy jelentőségű az orvostörténelem oktatásának kötelező bevezetése, amit a második világháború után a szocialista országok is követtek, kivéve hazánkat, ahol az ellenkezője történt: kiiktatták az orvosképzésből, hosszú évtizedekig nem adtak lehetőséget az egyetemi oktatáson belül az orvostörténelem oktatásának.

A volt szocialista országok orvostörténeti oktatása is az 1950-es években indult meg. Bulgáriában, Szófiában, Plovdivban, Várnában 1952-ben, Belgrádban, Zágrábban, Ljubjanában, Szarajevóban, Skopjében 1950-ben, Romániában – Kolozsvárt és Bukarestet kivéve – szintén 1951-ben alapították meg az orvostörténeti tanszékeket. Más volt a helyzet Csehszlovákiában és a Német Demokratikus Köztársaságban: mindkét országban a régi hagyományok szerint történt az orvostörténelem oktatása, kötelező módon és tanszéki szerkezetben.

Sajátos fejlődést mutat a volt Jugoszláviában az orvostörténelem oktatásának kérdése: Ausztria-Magyarországhoz tartozott Szlovéniában és Horvátországban az orvostörténelem oktatása hasonló utat járt, meg mint a Monarchia más egyetemein. Ljubjanában és Zágrábban csak 1867-ben szervezték meg az egyetemeket, az orvosi karokon magántanárok adták elő a medicina történetét. Az 1918-ban létrejött délszláv királyság orvosi karain ugyan nem szerveztek orvostörténeti tanszékeket, de magántanári rendszerben, szabadon választott tárgyak sorában, oktatták az orvostörténelmet. Inkább az ó- és középkorra, a 18-19. századra összpontosítottak, mint az akkori jelenre, hiszen az akkor fiatal államban elég nagy különbségek mutatkoztak a délszláv állam nyugati és keleti részei között. Ez jellemezte az 1945 utáni helyzetet is, de különösen nagy gondot szenteltek az orvosi és gyógyszerészeti múlt emlékeinek megőrzésére:.

Bulgáriában az 1950-es évek során megalakult orvostörténeti tanszékei /Szófia, Plovdiv, Várna/ akkor az egyetemek közegészségtani intézeteinek részeként szerveződtek, amelyek közül Szófiában 1978-ban önálló tanszékké formálódott át. A bolgár orvostörténeti oktatás erős szovjet befolyás alatt állt, szinte csak szovjet orvosegyetemeken használt tankönyveket használtak, hivatkozási irodalmuk is főleg orosz-szovjet munkákra utaltak. Ettől függetlenül az 1960-1980-as években a bolgár orvostörténészek minden nemzetközi és szocialista országokban szervezett orvostörténeti konferenciákon, kongresszusokon megjelentek, inkább az ó- és középkori, vagy az akkori „jelen” orvostudományi kérdéseiről tartottak előadást.

Az orvostörténelem oktatása hazánkban

Az orvostörténelem művelésének gondolata nem volt idegen a pesti egyetem orvosi karán a 18. század végén sem, hiszen Trnka Vencel /bár nem volt az orvostörténelem előadója/ több mint tíz ilyen tárgyú munkát írt, de ez a szemlélet kortársaitól sem volt idegen. Az élettan

professzora Prandt Ádám nevezetes munkája – *Historia materiae medicae* erősen orvostörténeti ágyazottságban adta elő tananyagát. Schoretisch Mihály a gyakorlati orvostant ugyancsak számos orvostörténeti példával illusztrálta, de Trnka Vencel /1737-1791/ és Plenck Jakab, minden nyomtatásban megjelent munkájukat a témát adó gondolkört történeti visszapillantásban tárgyalta, ó- és középkori mestereket, kéziratokat és könyveket idéztek, a könyvük megadott irodalmában koruk orvostörténeti témájú munkáit is felsorolták. A magyar egyetem orvosi karán az első olyan javaslat, amely az orvostörténelem bevezetését célozta, 1803-ban született meg. Az orvosi kar reformját előkészítő regnicolaris bizottság 1803. május 17-én a következőket foglalta jegyzőkönyvébe: „A pesti egyetemről kikerült orvosok nincsenek megfelelően kiképezve, így az öt esztendő kiképzési idő nem elegendő.” Az oktatás idejét hat esztendőre kívánták felemelni és az első év tananyagába kívánták beiktatni az orvosi enciklopédiát, a hatodikba pedig az orvosi bölcséleti története /*Succinta historia medicina philosophica*/ című tantárgyat. A pártolólag felterjesztett javaslatot nem fogadták el, az 1804. augusztus 11-én kelt királyi leirat a javaslatot elvetette. /Ebben az időben javasolták Krakkóban és Bécsben is az orvostörténeti tanszék felállítását, amely javaslatok megvalósultak./²⁷

Több mint két évtizedig nem történt semmi, csak azután - az 1827. évi VIII. törvénycikk értelmében – rendeltek ki különbizottságot az egyetemi oktatás reformjának előkészítésére, aminek javaslati anyagát az egyes karok maguk dolgozták ki. Lenhossék Mihály karigazgató 70 oldalas tervezetet készített, amelyben szerepelt, hogy az első évben rendes tantárgyként oktassák a *Historia pragmatica cum literatura medica* című tantárgyat is, amit fizetés ellenében rendes tanárnak kell előadni. A javaslat még 1834-ben is az előkészítő bizottságnál hevert, igaz soha nem került az országgyűlés előtt megvitatásra.²⁸

Az orvostörténelem oktatásának kezdete azonban az 1830-as évek közepén megoldódott: a rendkívüli tanári rendszer bevezetésére hivatkozva 1935 júliusában Schöpf-Merei Ágoston olyan kérelemmel fordult az orvosi karhoz, hogy részére díjazás nélkül engedélyezzék az oknyomozó orvos- és sebésztörténelem oktatását. A kérelemhez csatolta tantervét, amely jól tükrözte Schöpf-Merei Ágoston orvostörténeti jártasságát és szemléletét. A következőkben a beadvány, illetve annak, mellékleteinek szövegét idézzük, az eredeti iratok a Semmelweis Orvostörténeti Szaklevéltárban találhatóak.

„Ha az oknyomozó orvos- és sebésztörténeti tanítása megvalósulna, egy tanulmányi évben hetenként néhány óra ráfordításával elvégezhető lenne anélkül, hogy semmi tanulmányozására szükséges anyagot nem hagynánk figyelmen kívül.

Alulírott a nyilvános renkívüli órák tartásában a tudományszakot illetően az alábbi elvállalandó és megvalósítandó tervezetet terjesztem elő alázatosan.

Bevezetesként ki kell fejtenünk azokat az érveket, amelyek ennek a stúdiumnak nagy fontosságát, hasznát, jelentőségét stb. bizonyítják és világítják meg az üdvös orvostudományban. Ezt követi az orvos- és sebésztörténet fő forrásainak ismertetése. Ennek Sprengel és Hecker művei adnak alapot. Miután az ókor orvos- és sebésztörténetének kezdeteiről beszélünk, a hippokratészi időszak történetének tárgyalása következik. Voltaképpen az igazi orvostudomány, a pontos megfigyelésre és tapasztalatokra támaszkodó tudomány vele indult meg.

²⁷ Győry Tibor: Az orvostudományi kar története. Bp. Egyetemi Nyomda, 1936. 2381.pp.

²⁸ Győry Tibor: Az orvostörténelem tanítása külföldön és hazánkban. Orvosképzés, 1935. 1. sz. 349-353 pp.

Ezután rátérünk a jeles iskolák tárgyalására, amelyek Hippokratész idejétől kezdve egészen korunkig működtek, megvilágítják az idők folyamán alkotott és elterjedt orvosi elveket és elméleteket, hogy nyilvánvaló legyen, miben gazdagították és szilárdították meg az igaz és helyes elméleti és gyakorlati orvoslást, és milyen jellegzetességek térnek vissza benne.

Történelmi látásmóddal meg kell emlékeznünk, hogy a segédtudományok a filozófia, a fizika, a kémia, a mineralógia, a zoológia, a botanika, az emberi test anatómiája, az összehasonlító és patológiai anatómia, a fiziológia és patológia megteremtésében és magában az orvosi és sebészi terápiában, egy-egy időszakban me3nnyi és milyen hatást hoznak létre. Azt is ismernünk kell, milyen találmányok születtek, amelyek a gyakorlatban beváltak vagy nem váltak be, mégpedig a farmakológiában, a gyakorlati orvoslásban és sebészetben, a sebészeti műtétekben, a szülészetben, a szemészetben, a fogászatban, az állatorvoslásban és a törvényszéki orvostanban. Tudnunk kell, hogy az egyes időszakokban milyen járványok dúltak a földön, és mit állapítottak meg napjainkban, a tapasztalatok segítségével azoknak okairól, felismeréséről és gyógyításukról.

De az is tudnunk kell, milyen betegségek voltak hajdan, amelyekkel ma már nem kell bajlódnunk, és milyen újabb betegségek keletkeztek. Végül azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a testi és fizikai megbetegedések milyen megnyilvánulásait ismerik most jobban, melyekben nem ismerik az okait, megelőzését és gyógyítását. Világosan kell látnunk, hogy mi vár megvalósulásra, hogy az orvostudomány magasabb színvonalra jusson.

Ilyen módszeres tárgyalásokkal kell összekapcsolnunk az orvosi és sebészi irodalmat, hogy a hallgatókban bármely kor újabb, kiemelkedő, igazinak tartott és hasznosnak bizonyult művei mélyen nyomot hagyjanak..²⁹

Lenhossék Mihály kari igazgató, országos főorvos Schöpf-Merei pályázatát 1835. augusztus 9-én pártolólag terjesztette fel az uralkodóhoz. A tervezetből mindenképpen kitűnik, hogy Schöpf-Merei új szemléletű, úgynevezett oknyomozó orvostörténelmet kíván előadni, amelyet leginkább összehasonlítóknak lehetne nevezni, s ebben teljes mértékben követte a német pragmatikus orvostörténeti kutatási módszert. Ezt Lenhossék felterjesztésében a következőképpen magyarázza:

„Az oknyomozó orvos- és sebésztörténet nagy fontosságú tudományág. Magába foglalja nemcsak az üdvös gyógyítás tudománya sorsának történeti áttekintését az ókortól egészen napjainkig, különböző orvosi iskolákat. Nézetek és idők folyamán keletkezett sokféle vélemények felsorolását, hanem egyúttal mindent a bíráló mérlegére tesz azzal a céllal, hogy lássák egyes írók és tudós testületek más-más korban milyen elméleteket alkottak, ezeket a gyakorlat és tapasztalás szentesítette, miben járultak hozzá az igaz és határozott tudomány megteremtéséhez és a gyógyítás nagyobb sikeréhez. De azt is vizsgálja, hogy tértek el a helyes úttól, és miképpen gátolták az ésszerű orvostudomány fejlődését. Arra is törekszik az oknyomozó orvos- és sebésztörténet, hogy ítéletet mondjon az időről időre született, tudományunkat értékelő felfedezésekről és a különböző betegségek sokféle megnyilvánulásainak gyógyítására ajánlott módszereiről...

Mindezekből következik, hogy az egyetemi ifjúság az orvos- és sebésztörténet tanulmányozásával arra fog jutni, hogy az ily módon szerzett ismeretekkel felszerelve, el tudja választani az igazat és a biztost a hamistól és a bizonytalantól, választani tud a helyes

²⁹ Semmelweis Orvostörténeti Múzeum. Történeti Dokumentációs Szakgyűjtemény. 67.496.3.1-7.

Kapronczay Károly –Csanád Vilmos: Schöpf-Merei Ágoston rendkívüli tanári pályázata 1835-36-ból. Orvostört. Közl. 1978.85. 137-149. pp.

és a helytelen között. Az orvos- és sebészettörténet ily módon megismerő tanulók az egész orvoslás fejlődését módszeresen látva, meggyőződhetnek arról, hogy az orvoslás üdvöt teremtő művészetében egyetlen biztos, járható, a természet megfigyelése folytán kijelölt és a tapasztalat nyomán vezető út van. Erről talán soha nem fognak letérni, a káros áltudományokat pedig, mélyekből elég sok van korunkban, meg fogják vetni.”³⁰

Az uralkodó Schöpf-Merei Ágostont kinevezte az orvostörténelem rendkívüli tanárává, aki 1835 őszén meghirdette előadásait a hallgatóknak. Még ugyanennek az évnek a végén a gyermek- és női betegségek témájú tantárgy előadására is engedélyt kért, és egyben a rendkívüli tanári cím elnyerését is kérelmezte.

Sajnos Schöpf-Merei 1843-ban lemondott az orvostörténelem rendkívüli tanári tisztségéről, és annak ellenére, hogy a tanári kar – tekintettel addigi tevékenységére – az orvostörténelem tantárgy érdekében nem fogadta el beadványát, önként abba hagyta az előadások megtartását. Utódja Stockinger Tamás lett. Az ő kinevezésével kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy Stockingerrel egy időben Wagner János is pályázott az orvostörténelem rendkívüli tanári címére és az oktatás jogának elnyeréséért.

Schöpf-Merei Ágostont az orvostörténelem oktatásának hazai úttörőjének kell tekintenünk. Előadásait az orvos- és sebészhallgatóknak, valamint a már diplomás orvosoknak egyaránt meghirdette. Az 1836-1937. évi tanévre 5 medikus, 4 végzett orvos és 11 sebész növendék jelentkezett, ami csekélynek mondható az orvosi kar hallgatói létszámához képest. Erről így írt feljegyzéseiben:

„Ekkora volt kicsi nyájam, amelyet amennyire csak tudtam, magam köré gyűjtöttem és összetartottam. Ha a történetnek csak rövid vázlatát adtam elő összeszorítva a tanév keretében, heti két-két nyilvános órában, a fáradozás ugyan kisebb, de a hallgatók számára szerfelett a száraz és unalmas tantárgy miatt a kitartás könnyen vált még kisebbé, mint az én fáradozásom. Azért is osztottam be így a dolgokat: a nyilvános előadásokon csak kevés komoly és bölcséleti dolgot adtam elő és minél több olyant, mai a fülnek kellemes, de mégsem haszontalan. Otthon ellenben hétfőn, szerdán és pénteken délután 3-5-ig kettőnek-kettőnek diktáltam a tudományos rendszert. A keddi napokon eredetiben szoktam felolvasni a régiekből és a klasszikusokból a kiválóbb helyeket és így fogom folytatni. Minden erőből arra fogok törekedni, hogy közelebb juthassanak a dolog méltó voltában...”³¹

Ez az őszinte megnyilvánulás is bizonyítja, hogy Schöpf-Merei Ágoston magas műveltsége, a klasszikus munkákban való jártassága ellenére sem tudta tananyagát olyan vonzóvá tenni, hogy a hallgatók létszámát növelni tudta volna. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy oktatói tevékenysége mellett kórházát is vezette, és a gyógyítás fáradalmi és felelőssége mellett a nap második felében tartotta orvostörténeti előadásait. Leleményességére vall az előbb ismertetett oktatói módszer, amelyet hallgatóinak – saját idejének feláldozásával – időt szakított.

Schöpf-Merei lemondásának indokát elsősorban a sikertelenségben kell keresnünk, mivel félévenként 8-10 hallgatónál többen nem látogatták meghirdetett előadásait. Tanszéki héttér nélkül egyébként sem vált a többi kötelező stúdiummal egyenrangú tantárggyá az orvostörténelem.

³⁰ Győry Tibor: Az orvostudományi kar története. Bp. 1936.

³¹ Schöpf-Merei Ágoston /1804-1858/. /Szerk.: Kapronczay Károly/. Bp. Semmelweis Kiadó, 2004. 55. pp.

A Schöpf-Merei Ágoston összefoglaló jellegű orvostörténeti munkát nem írt, előadásai sem jelentek meg nyomtatásban, de az előbbieken ismertetett tanítási programja is elgondolásának és koncepciójának vázlatos megfogalmazásaként tekinthető. Ezt egészíti ki – Schöpf August név alatt – Pesten, 1835-ben kinyomtatott Orvosi rendszerek-, gyógymódok-, s néhány rokon tantárgyról című, egyetlen orvostörténeti témában írt könyve. Ebben modern orvosi ismereteire támaszkodva foglalja össze a 18. század első felétől az orvostudomány fejlődését, részletesen ismertetve a német, a francia, az itáliai és más nemzetek orvostörténetét. Kitért a korszak divatos irányzatainak / a magnetizmusnak, a broussaismusnak, a homeopátiának/ ó- és kora középkori gyökereire, értékelve eredményeiket és kifejezésre juttatva ezzel kapcsolatos kételyeit is. Olvasmányos stílusban megírt, kiváló irodalmi forrásokra hivatkozó könyve páratlan a korszak magyar orvostörténeti szakirodalmában, bár csupán mintegy 80-100 év történéseit vázolta fel.

Schöpf-Merei távozása után Stáhly Ignác 1845. február 2-án, a kari ülésen megindokolja, hogy „az oknyomozó orvostani történetek előadása az orvos-sebészi hallgatókra nézve nyomatékos fontosságú”, majd rátérve a két pályázóra. Stockinger Tamásra és Wagner Jánosra vonatkozóan kijelenti, hogy szerinte „egyikük sem felelt meg egészen, de más részről már magában oly nehéznek találok a feladatot, hogy annak kiegészítő megoldását inkább a többi éveken által folytatott oktatásból, mint elméleti előkészülettől igényelhetőnek vélem.” Sajnos ez a terve nem vált valósággá, Stockinger ez irányú működésével hosszú időre lezárul az orvostörténelem oktatása az egyetemen. A pályázókról mégis elismerően nyilatkozott Stáhly: mindketten +komolyan forogtak az orvosi tudományok ezen tágas osztályában, látszik, hogy világos eszmévé vált náluk feladata a kérdésbeni tanszéknek, főképpen pedig, hogy meg nem elégedtek valami más szerzőnek majmoló leírásával. „Nem kisebb személyiség, mint Wagner János a hazai klinikai gondolkodás egyik elindítója az ellenjelölt, mindenek dacára Stáhly első helyen Stockingert javasolta. Javaslatát a Helytartótanács ajánlásával a császár is elfogadta és 1845. július 1-vel engedélyezi, hogy a pragmatikus orvos-és sebésztudomány történetéből rendkívüli tanári minőségben, díjtalan előadásokat tartson.”³²

Stockinger Tamás két fő érdeklődési kört határozott meg az orvostörténelem területén: az általános ismereteket és a sebészeti eszközök történetét. Ezt jelöli meg 1845. október 27-én tartott székfoglaló előadásában. Több, mint húsz évvel később jelentette meg nyomtatásban munkásságának fő munkáját: Útmutatás a sebész műszerek elemzésére és bírálatára címmel, amelynek előszavában a sebészeti műszerek történetének ismeretére hívja fel a figyelmet. A következőket ajánlott a hallgatók figyelmébe: „*A, mint pedig a sebészetnek saját általános kórtana, úgy saját gyógyszeriana is van, ez pedig a műszertan és a műszerek alkalmazása.*” Bár orvostörténeti előadásait mindössze három évig tartja – ekkor ugyanis a sebészeti tanszék helyettes tanárává nevezték ki – történeti kutatásaihoz soha nem lett hűtlen, ellenkezőleg: később sem feledkezik meg sebészeti ismereteinek történeti adatokkal való kiegészítéséről.

1848-ban, ama bizonyos orvoskari értekezleten, melyet Balassa János karigazgatóvá történt kinevezése után hívtak össze, a tanszabadság biztosítására irányuló olyan indítvány is elhangzott, hogy töröljék el az orvostörténelem rendszeres oktatását. Ekkor emelkedett az egyetem hallgatói közül szóra Korányi Frigyes és Markusovszky Lajos. Korányi visszaemlékezéséből Markusovszky felszólalását így rögzítették: „s midőn felszólalását bevégezte, egy perces mély csend következett, amelyet Balassa szakított meg azon kijelentésével, hogy azt hiszi, ezen kifejtés után senki sem fog kételkedni a historia medica

³² Győry Tibor: i.m.

fontosságáról. Talán nem tévedek, ha azt hiszem, Markusovszky jelentőségének a szélesebb körök előtti elismerése ezen fellépése által lett bevezetve.”

1848 tavaszán /1848. április 12-én/ a tanári kar az oktatás reformjával kapcsolatban a következőket terjesztette fel a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak: „Igaz, a reformjavaslat kari vitáján többen ellene voltak, de a tantestület többsége teljes mértékben kiállt szükségessége mellett.” Sajnos a reformtervezet teljes szövege – így az orvostörténelmi tanszék felállítására vonatkozó részek is – a szabadságharc eseményei következtében nem valósultak meg, az iratok részben megsemmisültek.³³

Schöpf-Merei Ágoston és Stockinger Tamás rendkívüli tanársága idején született orvostörténeti témájú disszertációk sorából kiemelkedik Lósy Pálnak /1839/ az orvostudomány korszakairól, Elsaas Náthánnak és Détsényi Lipótnak /1838, 1847/ a zsidók orvosi ismereteiről írott munkái. Ide sorolható Cornides Pálnak /1816-1902/ a keleti dögvészről /1846/, Adler Hermannak Paracelsusról, Hauke Antalnak a 19. század orvostudományáról szóló értekezése is. A változatos témaválasztás mellett rendkívül tanulságos a hallgatók által felhasznált irodalom is, amely egyben tükrözi a kötelezőként előírt könyveket, feldolgozásokat.

A hazai orvostörténeti oktatás a 19/20. században.

A szabadságharc bukása után a pesti orvosi karon szünetelt az orvostörténelem bármilyen formában történő oktatása, annak ellenére, hogy a bécsi orvosi karon éppen ez az időszak az orvostörténelem meggyökerezésének korszaka. Az orvostörténelem gondolata részben az Orvosegyesület tudományos üléseinek témája, részben az Orvosi Hetilap, a Gyógyászat, az 1860-as évektől a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűléseinek témája. Igaz, a bécsi egyetem orvosi karán bevezetett magántanári intézmény hatással volt a pesti egyetem orvosi karára is, több olyan tantárgyat, ami nem szerepelt a szigorlati vagy vizsgarendben, egyetemi magántanárok adták elő valóban szabadon választott formában. Ilyen volt az elmegyógyászat, a gyermekgyógyászat, stb. Az 1875. évi új szigorlati rendben, a 23. §. szerint csak az a hallgató bocsátható orvosdoktori szigorlatra, aki 10 félév közben általános kórtanból vagy orvostörténelemből egy félévet lehallgatott és vizsgát is tett e tárgyból. A kar 1877-ben magántanárai közé fogadta id. Purjesz Zsigmondot „az ókori orvostörténelem” tárgyköréből, akinek munkáját 1884-től évi 600 forinttal díjazták. Purjesz 1896-ig, haláláig tanította az orvostörténelmet a budapesti orvosi karon. Megmaradt pályázati anyagából kitűnik, hogy elődeihez hasonlóan sorra vette az ókori népek /egyiptomiak, kínaiak, indiaiak, görög-rómaiak / orvosi ismereteit, az ókori orvosi iskolákat, de kitekintéssel lett a zsidókra és a keresztény orvosok munkásságára is. Az Országos Széchényi Könyvtárban sokáig őrizték jegyzetének egy példányát, de az évek alatt erősen megrongálódott.³⁴

Purjesz halála után ismét hat esztendeig szünetelt az orvostörténelem oktatása, míg Győry Tibor 1900. december 15-én kérte magántanári elismerését az orvostörténelem tárgyköréből. Kérelmével együtt benyújtotta tantervét heti három órában – két féléven át – az első évek számára, az elméleti előadások mellett olyan foglalkozásokat is tartott volna, ahol ritka könyveket, műszereket és iratokat is bemutatott volna. Győry magántanári habilitációjára csak 1902-ben került sor, de valójában haláláig – később rendkívüli, majd rendes tanárként – az első és negyedéves hallgatóknak adta elő az orvostörténelmet. Egész egyetemi pályafutása

³³ Győry Tibor: i.m.

³⁴ Kapronczay Károly- Kapronczay Katalin: Az orvostörténelem Magyarországon. Bp. OPKM, 2005. 146 pp.

alatt mintegy 746 előadást tartott, hallgatóinak száma állandóan 40-60 fő között mozgott. Itt kell megegyeznünk, hogy 1905-től Győry az Állatorvosi Főiskolán az állatorvoslás történetét is előadta, míg az orvosi karon 1918-ban címzetes, 1926-ban rendkívüli és 1936-ban rendes tanári címet nyert.³⁵

Éppen az orvostörténelem oktatásának fontossága miatt 1906 októberében Bókay Árpád indítványozta a budapesti orvosi karának a rendkívüli orvostörténelmi tanszék megszervezését, az állami költségvetésbe történő felvételét. A javaslatot a tanári kar pártolólag felterjesztette a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba, de a költségvetési vita során Sággy Gyula képviselő tiltakozott ellene /1911. december 15./ Ennek hatására Bókay Árpád visszavonta javaslatát. Igaz, a minisztérium támogatta a javaslatot, sőt a Főrendiházban Korányi Frigyes is pártoló beszédet mondott. Ennek ellenére törölték az állam költségvetésből az orvostörténelmi tanszék felállítását, majd később – az első világháború előtt és után – sem történt lényeges intézkedés. Továbbra is díjazás nélkül működő magántanári intézmény biztosította az orvostörténelem oktatását az egyetemi orvosképzésben, bár 1925 áprilisában Grósz Emil javasolta az orvostörténelem magántanárának anyagi támogatását. Ezzel kapcsolatban a hallgatók figyelmébe ajánlotta a tárgyat, mint lényegesen fontos tanulmányt. Sajnos az orvostörténelem továbbra is az „ajánlott” tárgyak között szerepelt, amit az első és a negyedéves hallgatók tantervébe iktattak be. Az ajánlás nem jelentett közömbösséget.³⁶

21930-ban Herczeg Árpádot habilitálták az újkori orvostörténelem magántanárává, így ettől kezdve Győryvel megosztva – az első éveknek Győry, a negyedéveseknek Herczeg – adta elő a tárgyat. A harmincas években átlagosan az orvostörténelmet hallgatók száma 100 fő volt, de volt olyan év is, amikor összesen 346 jelentkezővel rendelkeztek. Győry halála után egy ideig, 1940-ig Herczeg egyedül látta el mindkét évfolyamon az orvostörténelem oktatását, de ebben az évben Korbuly György habilitálásával ismét két tanárral rendelkezett az orvostörténelem a budapesti orvosi karon. Ezzel egyidőben a szegedi és a debreceni egyetemen is intézkedés történt az orvostörténelem magántanári előadására: Szegeden Bálint Nagy István /1930/, majd halála után Daday András /1932-től/, Debrecenben /1943-tól/ Diósadi Elekes György nyert az orvostörténelemből magántanári fokozatot. Az utóbbi nevéhez fűződik a debreceni Orvos- Gyógyszerészeti Lap orvostörténelmi rovatának megszervezése is.³⁷

Érdekes megjegyezni, hogy olyan kiváló orvostörténészek, mint Fekete Lajos, Mayer Kolos Ferenc /igaz 1936-ban az Egyesült Államokba kivándorolt/, Magyary Kossa Gyula nem nyert magántanári fokozatot, illetve Magyary Kossa /gyógyszerészeti méregtanból/ más tárgyból lett rk. tanár és akadémikus.

Külön kell szólnunk a kolozsvári egyetemről, amely 1940-1945 között az egyetlen magyar egyetem, ahol orvostörténelmi tanszék működött, az intézet élén Berda Károly és Daday András állt. A kolozsvári orvostörténelmi intézet a korábbi román egyetem /1920-1940/ tanszékének volt a folytatása, ami igen helyes intézkedéssel nem szüntettek meg, sőt Valériu Bologna a kinevezett rk. Tanár is maradt eredeti tisztségében.

Kísérletek az orvostörténelem egyetemi oktatásának visszaállítására

³⁵ Daday András: Győry Tibor az orvostörténész. /1868-1938/. Orvosképzés, 1938. 27. 2. sz. 318-322. pp.

³⁶ Győry Tibor: Az orvostudományi kar története. Bp. 1936.

³⁷ Kapronczay Károly – Kapronczay Katalin: i.m.

A második világháború után sajnos mind a négy magyar orvosi karon felfüggesztették az orvostörténelem oktatását, illetve be sem vették semmilyen formában sem az oktatási rendbe. A tárgyat a marxista-leninista, illetve a dialektikus marxizmus szempontjából „átgondolásra” ítélték, így az 1960-as évek végéig nem is tárgyalták meg. Azt viszont nem akadályozták, hogy az egyes szaktárgyak bevezetéseként ne foglalkozzanak az adott témakör orvostörténeti vonatkozásaival.

Az 1950-es években, az Orvostörténeti Könyvtár megalakulása, az orvostörténeti társasági élet új formáinak körvonalazásának időszakában, 1955-ben megalakult az MTA Orvostörténeti Bizottsága Haranghy László elnökletével, amely foglalkozott az orvostörténelem újbóli bevezetésének kérdésével az orvosképzésben. A kérdéssel foglalkozó munkacsoportot Szodoray Lajos egyetemi tanár vezette, aki a debreceni orvosegyetemen szorgalmazta az orvostörténelem bevezetését, a diák-önképző körökben és egyetemi klubokban rendszeresen szervezett orvostörténeti előadásokat, Debrecen orvostörténeti emlékeinek gondozását vállalta magára, az orvostörténeti múlt tárgyait és gyűjteményeit múzeumokban helyezte el. Az akkori hazai állapotok között már az is eredménynek számított, hogy a Magyar Tudományos Akadémia szervezetén belül az alaptudományokat képviselő bizottsági rendszerbe bevezették az orvostörténelmet, ami különben egyetemi képzés nélkül ideiglenesnek számított. /Ez bekövetkezett 1968-ban, amikor „kivették” egyetemi oktatás hiányában az előbbi rendszerből./

Igaz, az 1950-es évek közepétől szinte folyamatos kérdésként szerepelt az „orvostörténelem oktatása”, aminek furcsaságát az is jellemezte, hogy a szocialista országokban, főleg a mintának tekintett Szovjetunióban, kötelező szigorlati tárgyak között szerepelt, az orvostörténeti oktatás mögé tanszékeket, intézeteket és egyetemi múzeumokat szerveztek. Nálunk ellentétes dolgok történtek. A Szodoray Lajos vezette munkabizottság – elsősorban Szodoray Lajos alapos beszámolójának köszönhetően – javasolta az orvostörténelem bevezetését az egyetemi orvosképzésbe. A bizottság mindegyik tagja – Székely Sándor, Hahn Géza, Réti Endre, Katona Ibolya és Bencze József – külön-külön is készítettek elképzeléseikről írásos anyagot, amit Szodoray Lajos saját tervezetében összegzett. A felkért tanulmánykészítők egyik része /Szodoray Lajos, Daday András, Regöly Mérei Gyula és Gortvay György/ a régi formák visszavezetését indítványozta, az ókori és középkori ismeretek mellett hangsúlyt kívántak fektetni a modern orvosi iskolákra, az orvosképzés történetére. Ezt a tantárgyat legalább kollokviumi tárgyként kívánta a harmadik tanév első vagy második félévébe beiktatni.³⁸

A marxista szemléletet képviselők egyik része – Székely Sándor, Hahn Géza és Réti Endre - az ideológiai tárgyak közé -például a dialektikus materializmus tananyagába beépítve, az orvosi gondolkodás fejlődését illusztráló példaanyagként - akarták az orvostörténelmet szerepeltetni. A középkori orvostörténeti anyagot, az ateizmus tárgykörében a babonák, a hiszékenységek elítélésének dokumentálására és illusztrálására akarták beiktatni. Ezt a nézetet, a különben baloldaliként ismert Bencze József és Katona Ibolya is mereven elutasította, viszont használható ellenjavaslatot ők sem tettek le írtak le. A belső nézetkülönbség ellenére az MTA Orvostörténeti Bizottsága – az MTA elnökének kísérő levelével – az egészségügyi miniszterhez fordult az orvostörténelem kötelező tantárgyként történő bevezetése érdekében.³⁹ Sajnos a javaslatot a minisztérium elutasította, bár engedélyezte a témában járatos és tudományos fokozattal rendelkező egyetemi tanerőnek az

³⁸ Kapronczay Károly: Az orvostörténeti közélet az 1950-es években. Bp. /internet: www.otk.tudomanytort.hu.

³⁹ Az Orvostörténeti Szakcsoport levéltára. /1958-1966/ Semmelweis Orvostörténeti Szaklevéltár.

orvostörténelem tárgyköréből való foglalkozások meghirdetését Az előadások látogatása önkéntes és vizsgakötelezettség nélküli volt, csak a napi kötelező órák és foglalkozások után történhetett. Így hirdetett meg Regöly Mérei Gyula 1958-tól orvostörténeti előadásokat az anatómiai intézetben, Halmai János a Gyógynövény és Drogismeretei Tanszéken /ezt vette át később Zalai Károly a gyógyszerészeti szervezési intézetben/., valamint Huszár György a fogorvosi karon.

Az MTA Orvostörténeti Bizottságának tehetetlenségét bizonyítja, hogy míg meddő elméleti és ideológiai vitákat folytattak, az egészségügyi szakiskolákban és középiskolákban bevezették az orvostörténelmet, így az egészségügyi szakdolgozók „középrétege” valóban jó orvostörténeti ismeretekkel rendelkeztek. Ennek volt köszönhető, hogy az 1970-es évek közepén minden ellenállás és” óraszám vita” nélkül bevezették az orvostörténelmet a felsőfokú egészségügyi szakképzésbe, valamint a továbbképzésbe.

Gondot jelentett, hogy az MTA tudományos minősítési rendszer kialakításakor /1950/ nem szerepelt az orvostörténelem, amit 1955-ben úgy korrigáltak, hogy több volt egyetemi magántanár /Daday András, Gortvay György/ egykori magántanári habilitációját elismerték „kandidátusi fokozatnak”, illetve más szakterületen fokozatot elért és orvostörténelemmel is foglalkozó szakembereket bevásztottak más akadémiai bizottságokba. Sajnos az orvostörténelem oktatásának bevezetését szorgalmazók mindig csak a Budapesti Orvostudományi Egyetemen kapcsolatban „gondolkodtak”, vidéki orvosi karon csak egyedül Szodoray Lajos professzor élt a „tekintélyéből” fakadó lehetőségekkel.⁴⁰ Az 1960-as évek végén Zalányi Sámuel, a szegedi orvostudományi egyetem egészségügyi szervezési intézetben foglalkozott orvostörténelemmel, inkább csak a 19/20. századi közegészségügy és népegészségügy történeti vonatkozásait adta elő az egyetemen és adta ki könyv formában. Ettől függetlenül az orvostörténelem gondolata nem állt távol az orvosi karoktól: 1965-ben, a Semmelweis-év kapcsán a Budapesti Orvostudományi Egyetem a Magyar Tudományos Akadémiával közösen ünnepi hetet rendezett, illetve 1969-ben a nagyszombati egyetem orvosi karának alapítási évfordulóján ugyancsak ünnepélyes egyetemi ülésekkel és emlékkiállításal tisztelgett. Szinte hagyománnyá vált, hogy a kar jeles professzorai választott szakterületük európai hírű elődeik előtt /Melly József Fodor József, Soós József Hőgyes Endre, illetve az Orvosi iskola magyar mesterei c. gyűjteményes kötet/ szakmai alapvetésnek számító könyvekkel tisztelegtek. Ugyancsak az orvosi kar kezdeményezésére született meg az Akadémiai Kiadó által szervezett, a magyar tudományos élet kiválóságainak életútját és szakmai tevékenységét bemutató könyvsorozat, amelyben a magyar orvosi múlt legkiemelkedőbb tudósai /összesen 21 személy külön-külön kötetben/ feldolgozásra, illetve bemutatásra.

A Magyar Orvostörténelmi Társaság az 1970-es évek közepétől, főleg a sikeres budapesti XXIV. Nemzetközi Orvostörténelmi Kongresszus után /1974/ szakbizottságot hívott életre a hazai egyetemi orvostörténeti oktatás helyzetéről, lehetőségeiről és szakmai programot dolgozott ki az oktatás megszervezésére. Indítványát átadta az orvosképzést felügyelő egészségügyi miniszternek és a Magyar Tudományos Akadémia elnökének. Talán ennek is köszönhető, hogy a négy hazai orvosegyetem rektori tanácsa foglalkozott a kérdéssel, bár a döntést későbbre halasztotta. Gondot jelentett, hogy a tárgy oktatására nem állt rendelkezésre megfelelő számú képzett, tudományos fokozattal rendelkező oktató, nem tudtak dönteni arról, hogy kötelező vagy szabadon választott tárgyként emeljék be a képzésbe. Az biztos, hogy az

⁴⁰ Az Orvostörténeti Szakcsoport levéltára. /1958/1966/. Az orvostörténelem oktatásának tanulmányi anyaga. Semmelweis Orvostörténeti Szaklevéltár.

ekkor szervezett egészségügyi főiskolák követelményrendszerében szerepelt az orvostörténelem /ápolástörténet/, annál is inkább, hiszen a középfokú egészségügyi szakemberképzésben /egészségügyi technikumok, ápolónő-képzők, stb./ az 1950-es évektől volt orvostörténelem. A Budapesti Orvostudományi Egyetem Általános Orvosi Karán, az Egészségügyi szervezés” tanszékén 1981-ben szabadon választott tárgyként bevezették az orvostörténelmet, egyben Schultheisz Emil az orvostörténelem tanárának kinevezték. Igaz, 1985-ig, miniszteri megbízatásának lejártáig, csak előadásokat tartott, majd 1986-tól intézete az Egészségügyi szervezés és Orvostörténeti tanszék nevet vette fel. Ekkor került az intézetbe Birtalan Győző docensi beosztásba, akivel együtt tankönyvet is írt. Fokozatosan újabb fiatal munkatársakat vontak be, az orvostörténeti csoport nyolc munkatárssal rendelkezett. 1990-ben a tanszék felvette az Orvostörténeti Intézet nevet, de 1996-nban az egészet megszüntették, az akkor alapított Közegészségtani Intézetbe sorolták az idegen nyelvű orvostörténeti oktatását, illetve a közegészségtan előadásaiiban fél évente négy orvostörténeti előadásnak biztosítottak lehetőséget. 2002-ben, az Intézet vezetője, Tompa Anna professzor szabadon választott, fél évente ismétlődő tárgyként visszavezette az általános orvostörténelem, 2006-tól a magyar egészségügy története c. tárgyat, amely program 2011-ben a magyar gyógyszerésztörténete c. tárggyal bővült. Az intézeten belül orvostörténeti munkacsoport alakult, amely gondoskodik az orvos- gyógyszerésztörténeti program oktatásáról. A Debreceni Egyetem általános orvosi karán 1992-től bevezették a 10 előadásra terjedő és vizsgaköteles orvostörténelem c. tantárgyat az első évfolyam félévében, míg Pécsen és Szegeden hasonló nincs,

IRODALOM

- ACKERNECHT, E.: Geschichte der Medizin. Stuttgart, Enke, 1979.:
ARTELT, W. Einführung in der Medizinhistorik. Stuttgart, 1949.:
BARYCZ, H.: Szkice z dziejów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków, 1933.:
BIELINSKI, J.: Stan nauk lekarskich za czasów Akademii Mediko-Chirurgicznej Wilenskiej. Warszawa, 1939.:
BIELINSKI, J. : Królewski Uniwersytet Warszawski 1816-1931. I-III. Warszawa, 1907-1913.:
BOGOJAVLENSZKIJ, N.A.: Drevneruskoe vracsensnie v XI-XVII. V Moszkva. Medgiz, 1960.: Diepgen, P.: Geschichte der Medizin. I-III. Berlin, 1955.:
FISCHER-HOMBERGER, E. :Geschichte der Medizin. Berlin, Springer, 1975.:
GYÓRY TIBOR: Az orvostudományi kar története. Bp. Egyetemi Kiadó, 1936.:
GLESINGER, Lavoslav: Provijest medicine. Zagreb, 1978.:
KOBIN, Ilo: Der medizinische Forschung und Lehre an der Universitet Dorpadt /Tartu/. 1802-1940, Ergebnisse und Bedeutung für die Entwicklung der Medizin. Lineburg, 1986.:
KAPRONCZAY K.: Az orvostörténelem századai. Bp. Semmelweis Kiadó, 2010.:
KAPRONCZAY K.: Szüntelen harc. A Baltikum rövid története. Bp. ÉT, 1991.:
KAPRONCZAY K.: Magyar-lengyel orvosi kapcsolatok. /MTA doktori értekezés. Kézirat/. Bp. Kasszirszkij, I. A. : Az orosz és szovjet orvostudomány nagyjai. Bp. Művelt Nép, 1951.-: 2007.:
KRATKA blgarszka enciklopedija. Szófia, 1964-1967. Kuzmin, M.: Isztorija medicinú. Moszkva, Medicina, 1978. :
MULTANOVSKIJ, M. : Isztorija medicinú. Moszkva, Medicina, 1967.:
MÜLLER-DITZ, Heinz: Artze im Russland des achtzehnte Jahrhunderts. Essling, Necker, 1973.:
OTTINGER, J. : Rys dawnych dziejów wydzialu lekarskiego UJ. Kraków, 1878.:

- PUSCHMANN, T.: Handbuch der Geschichte der Medizin. Berlin, 1915.:
- RICHTER, Wilhelm : Geschichte der Medizin in Russland. I-VI. Moszkva, Wszevolszkij, 1817.:
- SCHULTHEISZ Emil: Az európai orvosi oktatás történetéből. Piliscsaba-Budapest, MATI-SOMKL, 2003.:
- SPIELMANN József: Az orvostudomány története. Marosvásárhely,. 1980. :
- SZEMASZKO, Sz.: A szovjet katonai orvostudomány története. Bp. Zrínyi, 1954.:
- TODOROVIC, Kosta: 700 godina medicine u Szrba. Belgrád, 1971.:
- ZEMBRZUSKI, L.: Dzieje nauczania medycyny. Warszawa, 1917.
-